

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра соціальної педагогіки та соціальної роботи

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь «магістр»

на тему:

«СОЦІАЛЬНА ДОПОМОГА ВРАЗЛИВИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ»

Виконав: студент II курсу 261 групи
заочної форми навчання
спеціальності 231 Соціальна робота
Освітня програма «Соціальна робота
(Соціально-психологічне реабілітація)»
Лисенко Ярослав Вікторович
Керівник: доктор філософії з соціальної
роботи, старший викладач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Скочко Максим Олександрович
Рецензент: кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи
Албул Ірина Володимирівна

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ.....	7
1.1. Історичні аспекти розвитку соціальної допомоги.....	7
1.2. Соціальна допомога вразливим категоріям населення в зарубіжних країнах.....	21
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВРАЗЛИВИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ.....	41
2.1. Нормативно-правове забезпечення соціальної допомоги вразливим категоріям населення.....	41
2.2. Сучасний стан соціальної допомоги вразливим категоріям населення.....	49
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Значення соціальної роботи визначається регіональною та географічною специфікою проживання отримувачів соціальної допомоги. Це питання дослідження варто розглядати в таких аспектах: призначення своєрідності соціальної роботи, що залежить від територіальної ознаки; показники народонаселення; інфраструктура: заклади освіти, заклади культурної сфери, медичні заклади, управління праці та соціального захисту, служби соціального спрямування; життєвий темп; економічний рівень; потреба в послугах; ресурсне забезпечення соціальної сфери; призначення соціальної сфери [74].

В умовах децентралізації влади в Україні сільські та селищні ради об'єднаних територіальних громад отримують широкі повноваження щодо забезпечення соціального благополуччя населення, зокрема можливість спрямувати більші ресурси на вирішення соціальних проблем. Самостійність місцевих органів влади у сфері соціального управління спроможна забезпечити нову якість задоволення публічних потреб сільського населення. Складність реалізації найактуальніших напрямів соціального захисту пов'язана з дотриманням законності призначення соціальних допомог та пенсій, недопущенням фальсифікацій і виявленням реально нужденних осіб [21, с.135].

В умовах зміни суспільно-економічної формації в будь-якому суспільстві виникають глибокі соціальні, політичні, економічні та етико-психологічні проблеми. Це призводить до порушення нормальної життєдіяльності більшості членів суспільства, загострення проблем особистості та соціальних груп, а також неспроможності самостійно розв'язувати певні соціалізаційні завдання. Наслідком цього є деформація суспільства, злам цінностей та соціальних норм, розвиток дестабілізаційних процесів у всіх сферах суспільного життя [36].

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблеми соціальної роботи дозволяють виявити та скоригувати шляхи, напрямки та перспективи розвитку країни як соціальної держави. Крім того, саме завдяки соціальній роботі стала можливою переорієнтація соціальної політики від розподільних принципів через принципи адресності до принципів соціальної захищеності та справедливості. Оскільки соціальна робота є тим інструментом, завдяки якому відбувається впровадження соціальної політики, то значення цього виду діяльності полягає також не лише в окресленні та розв'язанні соціальних проблем населення, але й у можливості побудови України як соціальної держави загального добробуту [36].

Такі стратегічні орієнтири визначено в головних законодавчих документах України: Конституції [32], законах України «Про соціальні послуги» [58], «Про місцеве самоврядування в Україні» [55], «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [59] та ін. [36].

Поняття «соціальна держава» передбачає, що держава буде здійснювати соціальну політику, спрямовану на забезпечення потреб та інтересів усіх соціальних класів, прошарків, окремих груп та членів суспільства. Таким чином, оцінку дієвості соціальної політики пов'язують із рівнем життя населення та наданням громадянам соціальних прав, що гарантуються Конституцією, кількістю та якістю реалізованих соціальних програм, їх адресністю та дієвістю [36].

Питанню здійснення соціальної допомоги, виникнення та розвитку соціальної захищеності присвячено увагу таких вчених, як Е. Лібанова [37, с. 9-22], О. Палій, В. Скуратівський [75], Н. Коляда [93], О. Безпалько [6, с. 103-111], Г. Слосанська [76], І. Зверєва, В. Кузьмінський, З. Кияниця, Ж. Петрочко [26], А. Капська [30], Т. Семигіна [27, с. 105-106; 68; 69, с. 33-35; 70, с. 119-121], В. Сидоров [72], Г. Кучер [36], І. Титаренко [84], Л. Тюття [85], Н. Самойленко [66,

с. 476-479], О. Вакуленко, Т. Голубенко, І. Івженко [94], І. Смирнова, О. Лихошва, Н. Рак, Л. Горієва [80, с. 201-208].

Класифікацію вразливих категорій населення як об'єкта соціальної роботи в громаді вивчали О. Караман та Я. Юрків [31, с. 5-15].

В. Жаховська у своїй роботі вивчала визначення сучасних тенденцій соціального захисту та пенсійного забезпечення сільського населення [21, с.130-141].

Ю. Горемикіна у своїй праці займалась висвітленням найкращих зразків інноваційних практик соціальної роботи з вразливими групами [12, с. 91-113].

Враховуючи актуальність теми дослідження, її наукову нерозробленість зумовили вибір теми випускної кваліфікаційної роботи **«Соціальна допомога вразливим категоріям населення в сільській місцевості»**.

Мета дослідження: на основі здійснення теоретичного обґрунтування наукової проблеми визначити особливості соціальної допомоги вразливим категоріям населення в сільській місцевості.

Об'єктом дослідження є процес соціальної допомоги вразливим категоріям населення.

Предметом дослідження – соціальна допомога вразливим категоріям населення в сільській місцевості.

Відповідно до мети дослідження визначено **основні завдання:**

1. Розкрити історичні аспекти розвитку соціальної допомоги.
2. Здійснити аналіз соціальної допомоги вразливим категоріям населення в зарубіжних країнах.
3. Дослідити нормативно-правове забезпечення соціальної допомоги вразливим категоріям населення.
4. Проаналізувати сучасний стан соціальної допомоги вразливим категоріям населення.

Для розв'язання зазначених завдань застосовано такі **методи**

дослідження:

теоретичні – аналіз наукової літератури з проблеми дослідження для обґрунтування основних питань нормативно-правового забезпечення соціального захисту в Україні; аналіз та узагальнення наукової інформації з проблеми дослідження;

емпіричні – порівняння, узагальнення наукових даних для нормативно-правового забезпечення соціального захисту.

Теоретична значущість кваліфікаційної роботи полягає в з'ясуванні теоретичних засад соціальної допомоги вразливим категоріям населення в сільській місцевості.

Практична значущість отриманих результатів полягає у детальному аналізі існуючої системи соціальної допомоги вразливим категоріям населення в сільській місцевості.

Апробація результатів. Матеріали дослідження були обговорені та схвалені на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, студентській науково-практичній конференції в м. Умань.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано Лисенко Я. В. Соціальна робота з внутрішньо-переміщеними особами в Україні. *Проблеми та перспективи соціальної роботи та психології в умовах війни* : матеріали III-ої Всеукр. студент. науково-практ. конф., м. Умань, 9 листоп. 2023 р. Умань, 2023. С. 31–33.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМИ

1. 1. Історичні аспекти розвитку соціальної допомоги

В процесі історичного становлення суспільства є необхідність вивчення проблем, які можуть виникнути під час здійснення аналізу відповідних напрямків розвитку.

Соціальні зміни, які відбуваються в Україні, курс держави на створення соціальних служб для населення, становлення різноманітних соціальних організацій змушує звертатись до багатого історичного досвіду соціальної допомоги [78, с. 120].

Історія створення і формування основних ідей, підходів, концептів, мети, принципів, технологій, методів і засобів соціального практикування давня і ґрунтується на поступовому розвитку й удосконаленні уявлень соціуму та окремих особистостей про зміст, структуру, особливості людинознавчої діяльності, про способи налагодження ситуативної соціальної взаємодії [73].

Система соціальної допомоги пройшла шлях від філантропного підходу в підтримці соціально вразливих верств населення, людей, які потрапили у ту чи іншу скрутну життєву ситуацію, до появи такого виду професійної допомоги, як соціальна робота, що призначена створювати ґрунтовні умови не тільки для соціального забезпечення громадян, а й для розвитку їхніх можливостей і вміння вибудовувати своє життя, мобілізувати внутрішні ресурси у здоланні життєвих криз і колізій, позитивно самореалізуватися у громадянському та особистому повсякденні [88].

Історія розвитку соціальної допомоги сільському населенню бере свій початок з давніх часів [73].

Особливістю слов'янських предків була відкритість, згуртованість, високе почуття обов'язку перед громадою. У сучасному суспільстві відзначається втрата цих якостей, тому досвід вивчення періоду найдавніших слов'янських громад цікавий і актуальний у наш час [73].

У результаті проведеного дослідження встановлено різні форми допомоги і взаємодопомоги у давніх слов'янських общинах [73].

Перші з них – *культові форми допомоги і підтримки*. Серед культових форм допомоги у наших пращурів, перш за все, слід назвати поклоніння певним предметам, що мали сакральні властивості, зокрема колу (колесу). Воно означало, перш за все, оберігання від злих духів, було символом певної цілісності, стабільності і ґрунтовності [88].

Наступні – *общинно-родові форми допомоги й захисту в межах роду, сім'ї, поселення*. В цей час існували як індивідуальні, так і колективні форми підтримки та захисту. Допомога надавалась людям похилого віку, сиротам, вдовам (індивідуальна форма захисту), а також родині, сусідській громаді, цілому роду (колективний захист) [13].

Далі були *господарські форми допомоги і взаємодопомоги*. В основі їх лежать будь-які форми солідарності. У їх основі лежить «усяка взаємовиручка», в економічному розумінні форма обміну, що зародилася у первісній громаді з появою у ній поділу за працею та особистою власністю. Ранні форми допомоги та взаємодопомоги спочатку мали ритуальний характер і до XIX ст. зберігалися у вигляді народних свят [13].

Благодійність – не тільки допоміжний засіб благоустрою суспільства, але й умова особистого морального здоров'я. Милостиня потрібна більш «ніщелюбцю», ніж самому жебракові. Для благодійника жебрак був духовним благодійником, кращим Богомольцем. Бідні люди вважалися тими, хто є ближче до Бога. Давня Русь розуміла і цінувала тільки особисту, безпосередню благодійність, що подається з руки в руку, потай від стороннього погляду [11].

Благодійнику потрібно було на власні очі бачити людську потребу, яку він полегшував, щоб отримати душевну користь. Потребуючий повинен був бачити свого благодійника, щоб знати за кого молитися. Багаті люди та можновладці сподівалися врятуватися, відкупити свої аморальні вчинки та політику подачею милостині біднякам [11].

Благодійник, «христоробець» не стільки думав про те, щоб доброю справою підняти рівень суспільного благополуччя, скільки про те, щоб підняти рівень власної духовної досконалості. При такому погляді на благодійність допомога бідним була справою окремих осіб, які переймалися ідеями християнської моральності, а не включалась в коло державних обов'язків [11].

Отже, відмінна риса благодійності тієї епохи – «сліпа» роздача милостині. Подаючий не цікавився, чому жебрак її потребує. Просить людей – значить, треба йому подати, не пристаючи з розпитуваннями [11].

В історії соціальної допомоги Київської Русі слід розрізнити два періоди. Перший – пов'язаний з поширенням християнства в Київській Русі. Він умовно визначається з часу хрещення Володимира Великого до II пол. XII ст. утворенням князівств і поширенням християнства на околицях східнослов'янських земель [73].

Другий етап – з другої половини XII ст. до XII ст. включно, коли благодійницькі функції князя поступово злилися з церковно-монастирськими формами опіки [73].

Давньоруське суспільство, приймаючи християнство, з розумінням прийняло другу з основних заповідей – про любов до ближнього. Своє вираження вона отримала в роздачі милостині. Ідея милостині лежала в основі практичної моралі. Потреба в цьому виховувалася усіма тодішніми засобами духовно-моральної педагогіки [73].

Церковно-монастирська благодійна діяльність сконцентровувалася на допомозі при монастирях, церквах. Там були одні з перших притулків для нужденних. Парафіяльна благодійність була відкритою, в ній

зосереджувалось все общинне, громадське і церковне життя. Діяльність парафій не обмежувалась тільки наданням допомоги калікам, злидарям, вони здійснювали найрізноманітнішу допомогу – від матеріальної допомоги до виховної та духовної. Парафія також була територіальною адміністративною одиницею. До особливо значимих форм парафіяльної благодійності можна віднести кредити з церковної казни грошей, хліба, насіння, які надавались окремим особам, а також громаді, часто під заставу майна [13].

У XIV першій половині XVII ст. розвиваються три основні форми соціальної підтримки знедолених: 1) монастирська система підтримки; 2) державна система допомоги; 3) перші світські прояви благодійності [73].

Починаючи з XIV ст. (другої половини) відбувається об'єднання земель навколо монастирів. Пов'язано це зі зміною характеру монастирського управління - починається переорієнтація життєдіяльності монастирів, які тепер ставлять перед собою, передусім, розв'язання господарських завдань. Це перетворює монастирі у самостійні феодальні вотчини. Монастирі-вотчини замінили ктиторські монастирі, які засновувалися князями та єпископами [73].

Інститут удів у цей час отримує правове визнання. Це дозволяло вдовам доживати віку в монастирях з гарантованим забезпеченням. Багато заможних жінок (княгині, боярині) або їхні чоловіки спеціально будують монастирі для проведення решти життя в їх стінах. Постриги (у черниці) стали поширеним явищем серед жіноцтва, шлях до монастиря був відкритий для жінок усіх суспільних станів [73].

Ктиторські монастирі у цей період ще існують, але знаходяться зазвичай у містах, а монастирі-вотчини розвиваються за їхніми межами. їхній інтенсивний розвиток пов'язаний з тим, що на початку вони були більш відкритими помічними системами для всіх бажаючих. Вони масово скуповували землі і ставали великими землевласниками. Тим самим

монастирі як суб'єкти допомоги та підтримки набували сильних і могутніх функцій, тобто функцій, які раніше мали лише князі [73].

Селяни із задоволенням приєднувалися до монастирських маєтків, бо тут вони мали значно кращі умови життя – звільнялися від податків, від юрисдикції місцевої влади, від проїжджих княжих чиновників, яким треба було давати вози, коней, корми, провідників. Крім цього, на старості їм забезпечували притулок у монастирі зі статусом ченця або «більця» (не посвяченого у ченці, але проживаючого у межах монастиря, під його захистом). Це було своєрідним страховим полісом, але для його отримання треба було зробити певний внесок у монастирську скарбницю [13].

Протест українського народу проти національного, релігійного та соціального гніту трансформувався в особливе військове, державне, політичне, культурно-історичне та педагогічне явище – козацький рух. Запорізька вільна республіка започаткувала самобутні зразки благодійних установ та прояви соціальної опіки [73].

Українське козацтво виникло у XVI ст. як народність із своїм особливим характером, яка самостійно колонізувала широкі степові простори. У козацькому братстві всі були рівні. Навіть ватажок, наділений диктаторською владою, носив одинаків одяг з іншими членами громади [73].

Козацький рух викликав до життя унікальне для всієї світової культури явище – козацьку педагогіку, основними завданнями якої стали: підготовка фізично-загартованих з міцним здоров'ям мужніх воїнів-захисників рідного народу, виховання у молоді українського національного характеру та світогляду, формування високих лицарських якостей, пошану до старших людей, прагнення бути милосердними [73].

Поступово у суспільну тканину Запорізької Січі проникла соціальна нерівність. Декларована звичаєвим правом теза про рівні можливості усіх

членів запорізького товариства у реальному житті виглядала у кращому випадку як утопія [73].

Отже, саме у діяльності Запорізької Січі виразно простежуються два провідні напрями суспільної опіки, що мали місце у XV-XVII ст.: особиста благодійність та громадська при збереженні і заохоченні філантропічної функції церкви [5].

У період Українського Відродження здійснювалися світські підходи до опіки над вразливими верствами населення. Отримала поширення приватна благодійність. Очевидно, на Україні досить живучими залишились благодійницькі традиції споруджувати церкви, школи, лікарні, бібліотеки, започатковані князями Київської Русі. Сповідуючи ідеї людинолюбства, а, можливо, прагнучи увічнити своє ім'я в історії рідного народу чи протистояти польській шляхті, захищаючи станові інтереси, українські князі, гетьмани, козацька старшина Запорізької Січі та інші покровителі розвитку церкви, освіти та культури будували споруди, що принесли славу Україні [73].

Серед українського панства були меценати-піонери українського друкарства і шкільництва. Проте вони були швидше винятками [73].

Завдяки діяльності українських меценатів були закладені школа підвищеного типу в Острозі та Києво-братська колегія, що у 1701 р. отримала офіційний статус Академії [73].

Острозька школа-академія є однією з перших шкіл вищого ступеня в Україні і найвизначнішою серед православних навчальних закладів XVI-XVII ст., що їх відкривали українські магнати. Вона була організована князем Острозьким на його кошти у 1576 р. Від заснування їй призначалась відповідальна історична роль – протистояти колонізаторському впливові на українську та білоруську молодь католицько-єзуїтських навчальних закладів [13].

З 80-х років XVI століття – до початку XVIII триває розвиток благодійності в Україні. У той час починають засновуватися та активно

діяти братства, які відкривали школи й шпиталі для бідних та утримували їх за власний кошт [73].

Братства – це загальнонаціональні організації, що створювались навколо церкви, сприяючи культурно-національному відродженню, світські організації, які відстоювали релігійні, політичні, національні, культурні, станові права українців. Їм належали великі заслуги у справі збереження української православної традиції, у становленні громадянського суспільства, його етнонаціональної консолідації, у підвищенні рівня освіти і культури [73].

У 80-х роках XVI століття було створено найвпливовіше перше Львівське Успенське Ставропігійне братство, члени якого розгорнули широку діяльність: придбали друкарню, відкривали школи [73].

XVIII-XIX ст. – характеризується всебічним розвитком меценатства та спонсорства у сферах культури й освіти не лише «за покликом душі», а й для популяризації своєї персони в суспільстві [73].

На цьому етапі вагомий внесок у розбудову культури зробили Дмитро Трощинський (у Кибенцях заснував приватний театр, у місті Кагарлику побудував палац, заснував бібліотеку, посадив великий парк, підтримував молодь у здобутті освіти, став одним з ініціаторів видання «Енеїди» І. Котляревського); Єлизавета Милорадович (очолювала та утримувала у своїй садибі Добродійне Товариство в Полтаві) [73].

Відомий діяч періоду – Григорій Галаган. Він відкрив у Прилуцькому повіті Сокиринське ощадно-позичкове товариство; 1876 року склав детальний план початкового навчання, який був цілком прийнятий земством і завдяки якому Прилуцький повіт за кількістю учнів займав у 1870-1980-х роках перше місце в Полтавській губернії; пожертвував садибу в с. Дігтярях для побудови ремісничого училища на 100 чоловік з відділами: столярно-токарним, ковальським, слюсарним і модельно-ливарним. Пам'яті померлого сина Павла відкрив колегію Павла Галагана у Києві (1871). Це училище існує і сьогодні [91].

XIX – початок XX ст. вважається «золотою добою» українського благодійництва з огляду на значну кількість меценатів [73].

Це було спричинено активізацією суспільно-культурної діяльності в Україні через соціально-економічні перетворення: скасування кріпацтва, розвиток ринкових відносин та підприємництва, що є свідченням зародження в Україні підвалин громадянського суспільства. У той період були створені перші благодійні організації. В. Дідушицький, А. Потоцький, Л. Сапега в 1870-1880-х роках у Львові заснували добродійну організацію імені К. Шайнохи задля допомоги науковцям та літераторам. У той час при товаристві святої Терези створювались добродійні заклади: жіночий виправний дім (заснований 1850 року), швацька майстерня, школа-інтернат для дівчат (1858), шпиталь для бідних дітей Святої Софії (1860-1878). Меценати та благодійники активно допомагали школам, лікарням, піклувалися про жебраків, покинутих дітей, безпритульних, глухонімих, людей похилого віку, хворих. Здійснювались численні пожертви закладам освіти через духовні заповіти, стипендіальні фонди, благодійні організації та земства [8, с. 40].

З революцій та громадянської війни Україна вийшла ослабленою економічно, маючи непоправні людські втрати. У цей історично важкий період було організоване Українське товариство Червоного Хреста. Це відбулося в Києві на з'їзді, що проходив 15-18 квітня 1918 року у приміщенні Марійської общини (вул. Маріїнсько-Благовіщенська, 75). У його роботі взяли участь представники Союзу міст і медико-санітарних організацій Союзу земств. Під час голоду 1921–1923 років Товариство організувало сотні безкоштовних їдалень, надало селянам мільйони продовольчих пайків [73].

У перше радянське десятиріччя законодавчо було закріплено повне соціальне забезпечення працівників при всіх видах втрати працездатності, а також уперше у світі визначено захист від безробіття. Необхідно надати належне владі, що декларовані соціальні права реалізовувалися

практично, хоча, зрозуміло, рівень соціального забезпечення не міг бути високим, що було зумовлено як внутрішніми, так і зовнішніми факторами становлення нової соціально-економічної системи [38].

Добре подбали організатори Голодомору й про те, щоб не допустити виїзду українських селян за межі України, як це було під час голоду навесні 1932 року, коли люди масово їхали в Росію та Білорусію. Аби не дати можливості їм вижити, приймається ряд заходів. Зокрема, на початку 1933 року було вирішено кардинально посилити блокаду українських сіл. У результаті всю територію України оточили військами, заборонили продаж квитків селянам за межі України, попередили їх, що за виїзд без дозволу навіть у сусідній район – арешт, ліквідували в селах будь-яку торгівлю. У такий спосіб українські села були перетворені в концтабори [73].

На тих українських селян, яким у пошуках хліба все ж таки вдавалося перетнути кордон, полювали, як на диких звірів. У російських селах українці просили не дати, а продати борошна чи зерна [73].

Отже, ті, хто організував цю чорну справу, дочекалися: українське село почало вимирати. Одні люди пухли, інші висихали на тріску і падали, як мухи. Особливо жахливих розмірів набрав Голодомор ранньою весною 1933 року і тривав до нового врожаю. Тоді щодня помирало 25 тисяч людей, щогодини – 1000 чоловік, щохвилини – 17. Трупі лежали по хатах, під тинами, на дорогах [88].

З початком війни 1941–1945 років виходить низка наказів стосовно соціального забезпечення родин фронтовиків. Перший з них датовано червнем 1941 (на четвертий день після початку війни), що регламентував порядок виплати грошової допомоги родинам фронтовиків. У 1942 року внесено уточнення у цей порядок, а в 1943 прийнято постанову Раднаркому СРСР «Про пільги для родин військовослужбовців, які загинули та пропали безвісти на фронтах Вітчизняної війни» [73].

Інший комплекс тогочасних проблем – соціальна допомога та соціальна реабілітація поранених. Восени 1941 року створюються комітети допомоги з обслуговування хворих та поранених бійців Червоної Армії. У 1942 Державним комітетом оборони організовано будинки для інвалідів Великої Вітчизняної війни (пізніше перетворені в трудові інтернати). У них скалічені вояки готувалися до подальшої трудової діяльності, отримували той чи інший фах, проходили перепідготовку. Водночас нових рис і масштабів набувають у цей час і проблеми охорони дитинства та опікування сиротами [73].

У 1949 році НКСЗ перейменовано на Міністерство соціального забезпечення, а наприкінці 50-х починається новий етап розвитку названого забезпечення в СРСР. У 1956 році Верховна Рада приймає Закон про державні пенсії, за яким розширюється коло осіб, яким надається пенсія, окремо створюється законодавство про соціальне забезпечення, започатковується загальне державне пенсійне забезпечення працюючих, яке завершується прийняттям у 1964 році Закону про пенсії та грошову допомогу членам колгоспів. Розмір пенсій за віком для більшості колгоспників був дуже далекий від прожиткового мінімуму [73].

На усіх громадян СРСР поширювалося безкоштовне медичне обслуговування, хоча у різних регіонах і місцях воно було зовсім не однакової якості. На рівні клінік Заходу медичні послуги і засоби отримувала безкоштовно лише партійна верхівка та члени її родин [73].

Характерною особливістю соціально-економічного розвитку СРСР 50-90-х років було підвищення ефективності і якості роботи у всіх галузях народного господарства. Це безпосередньо стосувалося питання раціонального спрямування засобів соціального забезпечення, а також підвищення економічної відповідальності виробничих колективів за найбільш ефективні витрати ресурсів [73].

Соціальна політика Радянського періоду була спрямована на підвищення матеріального і культурного рівня життя усіх груп населення, в тому числі сімей з дітьми, пристарілих людей, інвалідів, тимчасово непрацездатних робітників. Вступ країни у період так званого розвинутого соціалізму характеризувався прискоренням процесів вдосконалення системи пенсійного забезпечення, а також інших видів і форм соціального страхування і соціального забезпечення населення [44].

Проголошення суверенітету України поставило перед новою державою завдання реформування системи соціального забезпечення, створення дієвої моделі соціального захисту населення та умов для розвитку громадянського суспільства. Саме в 1990-х роках у країні почали активно створюватися різноманітні державні соціальні служби, територіальні центри з обслуговування самотніх людей похилого віку та інвалідів, які виникли практично в кожному районі. Так само набули поширення соціальні служби для молоді, які спершу були зорієнтовані на соціальну педагогіку й масову роботу із цією віковою категорією населення. Майже ніхто з працівників соціальних служб не мав як ґрунтовної фахової освіти, так і відповідної соціально-психологічної компетентності [73].

Водночас у цей період стартового державотворення відроджуються благодійність і волонтерство. Відбувається розвиток громадських організацій та груп самодопомоги; створюються клуби й денні центри для дітей-інвалідів та їхніх батьків, для людей із проблемами психічного здоров'я, для наркозалежних тощо. Ці недержавні заклади потребували порад фахівців щодо організації корекційної, адаптаційної роботи персоналу. Крім того, середині 1990-х років властива тенденція до створення недержавних соціальних служб у громадах (прикладом тут є хеседи, які обслуговують людей літнього віку в єврейських громадах, а також київська організація «Джерела», що просуває ідею догляду в громаді для людей із розумовою відсталістю) [71].

Окрім традиційних будинків-інтернатів, тобто стаціонарних закладів, на рубежі століть почали з'являтися так звані територіальні центри – напівстаціонарні та нестаціонарні заклади. До того ж під впливом фахівців Заходу із соціальної роботи, різноманітних європейських та американських проектів, а також з появою в Україні соціальної роботи як фахової діяльності, набули розвитку принципово нові для країни соціальні служби і почали надаватися нові соціальні послуги. Так територіальні центри і відділення соціальної допомоги вдома домінують за останнє десятиліття в наданні послуг літнім людям через державні органи соціального захисту. Кількість цих закладів постійно збільшується [73].

У маленьких містах та у сільській місцевості практично немає системи комплексного обслуговування підопічних. Тому тут соціальними працівниками базового рівня надаються нужденним лише окремі види допомоги [88].

На початку незалежності України соціальна робота формувалася як фахова діяльність, створювалася мережа нових соціальних закладів та установ. Передумовами цього процесу стало стрімке зростання соціальних проблем у суспільстві та економічна криза. «Наслідком цього стали різке зниження рівня життя переважної більшості населення, вимушена міграція, загострення криміногенної ситуації, спад рівня народжуваності та значне зростання смертності, розпад інституту сім'ї, зростання проституції і професійного жебрацтва, дитячої безпритульності, захворюваності населення, передусім дитячої та підліткової» [22; 38].

Закономірно, що уряд незалежної України продовжив і поглибив реформи, які були далекі від завершення. «З'явилися нові – як державні, так і недержавні – служби, установи, організації, котрі надавали різноманітні соціальні послуги. Зокрема, у 1999 р. створено мережу державних соціальних відомств України. Очолює та координує її

діяльність, тобто втілює в життя переважну частину державних заходів щодо соціального захисту нужденних, Міністерство праці та соціальної політики, яке охоплює такі установи й заклади: державну службу зайнятості населення (мережа центрів зайнятості); мережу обласних та міських управлінь і районних відділів соціального захисту; територіальні центри обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян; відділення соціальної допомоги; дитячі будинки-інтернати; будинки-інтернати для громадян похилого віку та інвалідів; спеціальні будинки-інтернати; психоневрологічні інтернати; пансіонати для ветеранів; протезно-ортопедичні заводи; заклади спеціальної освіти» [22; 38].

У кінці ХХ – на поч. ХХІ ст. в Україні з'явилися об'єктивні чинники змін у системі соціальної допомоги. Розпад Радянського Союзу, неспроможність його політичного та економічного механізмів забезпечувати подальший розвиток суспільства, здобуття Україною статусу незалежної держави викликали потребу створення нового суспільства й нових механізмів соціально-економічного регулювання в економічній, політичній, соціальній та гуманітарній сферах. Україна потребує нововведень, які мають створити міцне підґрунтя для становлення високорозвиненої, соціальної за своєю сутністю, демократичної правової держави, її інтегрування у світовий економічний процес як країни з конкурентоспроможною економікою, здатною вирішувати найскладніші проблеми свого соціально-економічного розвитку [73].

Формування сучасної системи соціального захисту в країні пов'язане з переходом від командно-планової економічної системи до ринкової. Тому поняття «соціальний захист» у нашій країні почало широко вживатися тільки на цьому етапі, хоча в тій чи іншій формі соціальний захист завжди був властивий суспільству [73].

Потреба саме в соціальному захисті зумовлена природою ринкової економіки, яка не в змозі забезпечити своїм суб'єктам гарантований дохід і зайнятість. Сукупність факторів спричинили суттєві відмінності в рівні доходів, стану здоров'я, обсязі задоволення потреб населення. Зменшити негативний вплив таких факторів на рівень життя певних прошарків населення й має соціальний захист [73].

На середину 2010-х років система соціального захисту в Україні загалом продовжувала зберігати окремі риси старої системи й за своїми параметрами не відповідала передовим системам соціального захисту країн Європейського Союзу. Реформування її проводять несистемно: воно не має цілеспрямованого характеру, не спирається на збалансованість розвитку національної економіки й соціальних зобов'язань держави [13].

Сьогодні Україна переживає складні часи у багатьох аспектах суспільного життя – економічному, політичному, правовому, соціальному, світоглядному. Прискореними темпами особистісного уточнення набуває національна ідентичність населення: все більше українцями вважають себе не лише різномовні громадяни, а й російськомовні, багато з яких виявляють неабиякий патріотизм [88].

Отже, соціальна допомога пройшла досить складний шлях змін від філантропного підходу до появи професійної допомоги. Вивчення та узагальнення цього досвіду зараз є актуальним як в науковому плані, так і в практичному застосуванні.

Подальшого розгляду потребує висвітлення особливостей соціальної роботи в українському селі за умов глибокого теоретичного осмислення і конкретних практичних рекомендацій, апробованих досвідом і самим життям.

1. 2. Соціальна допомога вразливим категоріям населення в зарубіжних країнах

Незважаючи на активний розвиток сфери соціального обслуговування в Україні та постійні зміни в законодавстві, що врегульовують цю сферу, належного рівня соціального забезпечення ще треба досягти [22].

Соціальне забезпечення є системою протидії соціальним ризикам з метою обмеження або запобігання їх впливу на процес розширеного відтворення населення. Виходячи з такого розуміння соціального забезпечення як системи протидії проявам абсолютно всіх соціальних загроз, зазначимо, що соціальне забезпечення є узагальнюючим поняттям і реалізується у формі соціальних гарантій, соціального захисту та соціальної підтримки. Соціальні гарантії визначають рівень соціальних виплат. Соціальний захист включає заходи протидії ризикам захворювання, інвалідності, безробіття, а отже і відповідні соціальні виплати. Соціальна підтримка полягає у наданні соціальної допомоги, соціальних пільг і субсидій у будь-якій формі (натуральній або грошовій) [22].

Система соціального захисту сімей (осіб), які перебувають у складній життєвій ситуації, є одним із інститутів реалізації соціально-економічної політики, метою якої є забезпечення соціальної стабільності та розвитку суспільства. Для досягнення цієї мети необхідний ефективний механізм соціального захисту [22].

Слід зазначити, що соціальна сфера окремих країн характеризується певними особливостями надання соціальних послуг з точки зору врахування їх кількісних і якісних характеристик, а також ступеня державного регулювання [22].

Варто також розглянути особливості моделей соціальної політики у країнах Європи, серед яких – континентальна, ліберальна, соціал-демократична, середземноморська [22].

Повноцінна ефективна система соціального захисту забезпечує: гідне соціальне існування людини, повагу до її честі та гідності; комплексний обсяг використання системи соціального простору; обґрунтований та законодавчо закріплений розподіл соціальних послуг, виплат і пільг у сформованій системі; забезпечення ефективності функціонування установ соціального захисту населення [22].

На думку Н. Хоми, «континентальна, або бісмарківська, модель розкриває залежність між професійним статусом та рівнем соціальної допомоги (страховий принцип та принцип професійної солідарності) на основі використання інструментів підтримки рівня доходів, що залежить від статусу на ринку праці. Для не охоплених соціальним страхуванням осіб діє система мінімальної допомоги, через зайнятість шляхом стимулювання професійного розвитку як засобу формування соціальної допомоги, оскільки розмір останньої залежить від обсягу соціальних внесків» [89]. Така модель притаманна Німеччині, Франції, Австрії. Її недоліками є необхідність формування та утримання адміністративного апарату та страхової інфраструктури [22].

Ліберальна, або модель Беверіджа, застосовується у Великобританії та Ірландії. У дослідженні Н. Хоми йдеться, що «основним принципом є національна солідарність щодо сплати внесків та розподільна справедливість стосовно соціального захисту. Характерні невисокі розміри державної соціальної допомоги порівняно з іншими соціальними моделями, стимулюється швидке повернення до соціальних взаємовідносин. Розвинута система приватного страхування та соціального захисту. Соціальну допомогу надають людині, яка опинилася в групі соціального відокремлення через хворобу, інвалідність, старість,

безробіття тощо, без жорсткої залежності від належності до економічно активного населення та обсягу страхових внесків [22; 89].

В умовах підвищення соціальних ризиків виникає недостатність фінансових можливостей через обмеженість урахування страхових внесків. Соціал-демократична, або скандинавська – модель, основним принципом якої є рівність, що досягається за рахунок системи оподаткування та високого рівня соціальної допомоги. Заохочується повна зайнятість. Забезпечується рівність прав через щедрю соціальну допомогу, яка можлива за рахунок оподаткування. Потребує значних фінансових можливостей. Формує утриманські настрої. Притаманна ця модель Данії, Швеції, Фінляндії. Середземноморську модель характеризує низький рівень соціального захисту. Основна увага приділяється пенсійному забезпеченню. Інші види соціального захисту розвинуті недостатньо (допомога по безробіттю, допомога родинам). Вважається, що функцію захисту здебільшого має виконувати родина, а не держава. Соціальний захист залежить від професії. Притаманна для Італії, Іспанії, Греції та Португалії. Недостатньо розвинута система охорони здоров'я та мінімальної соціальної допомоги» [22; 89].

Соціальна допомога як різновид професійної діяльності в зарубіжних країнах бере початок у XIX столітті. Саме в той час загострення соціальних проблем спричинило широке поширення суспільної благодійності, яка характеризувалася тим, що допомогу нужденним надавали люди, які об'єднувалися між собою в невеликі групи, а пізніше – у добровільні об'єднання [64; 67].

Особливість соціальної політики розвинутих держав полягає у тому, що вона спрямована не просто на захист людини від соціальних ризиків (втрати доходів у зв'язку з хворобою, інвалідністю і старістю), але й на недопущення різкої матеріальної та соціальної нерівності, на забезпечення достатньо високого рівня соціальної підтримки та допомоги

усім верствам населення, що її потребують на надання громадянам доступу до якісних соціальних послуг [34; 36].

Американська модель надання соціальних послуг базується на принципі відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших доходів, крім соціальних виплат. Така модель забезпечує достатній рівень якості життя населення у Сполучених Штатах [74].

Більшість американців є «середнім класом» за рівнем достатку. Належність до середнього класу означає, що люди добре живуть, мають машини, користуються відпусткою і здатні сплатити, хоч би частково, навчання своїх дітей в університеті. Такі люди працюють на фабриці, керують магазинами або є кваліфікованими вчителями, медичними працівниками. Сюди відносять фермерів, поліцейських, комівояжерів. Вище за середній клас – дуже багаті люди. Нижче – бідні [74].

Бідність у Сполучених Штатах визначити важко. Як правило, бідною вважається сім'я з трьох осіб, дохід якої становить 8000 доларів або менше. Проте багато бідних мають дохід куди менший, ніж ця «мінімальна» сума. Бідним людям жити важко. Вони взагалі не працюють або заробляють не достатньо, для того щоб вистачало на їжу та інші потреби. Більшість живе у напівзруйнованих будинках, бездомні – живуть у притулках. Бідні не здатні оплатити навчання дітей, медичну допомогу. Система соціального захисту сім'ї в США є складною і досить різноманітною, її відмінною рисою є децентралізація. Крім того, у США є велика кількість комерційних соціальних організацій, які фінансуються за рахунок благодійних та урядових внесків на окремі програми. Такі організації відрізняються характером діяльності, специфікою послуг, масштабом дій у межах громади, регіону чи країни [74].

В США система соціального забезпечення є складною і досить різноманітною, її відмінною рисою є децентралізація. У США немає єдиної загальнонаціональної централізованої системи соціального

забезпечення. Вона складається з різних типів програм, які регулюються федеральними органами влади, законодавством штату або їх спільними зусиллями. Індивідуальні програми приймаються місцевою владою. Державна система соціального забезпечення чітко поділяється на дві сфери: соціальне страхування та соціальна допомога. Їх відрізняє використання різноманітних джерел фінансування, зокрема державна допомога виплачується тільки з бюджетних коштів: федерального бюджету, бюджетів штатів або місцевих органів влади. Ця система, яка передбачає створення структур допомоги бідним, розвивається з 1960-х років [74].

У США одержувачі допомоги, якщо для цього є дійсно вагомі причини, можуть отримувати декілька видів допомоги по безробіттю одночасно або отримувати інший вид допомоги, якщо термін дії одного виду допомоги закінчується. Бенефіціарами соціальної допомоги в США є як соціально слабкі громадяни, так і члени їх сімей, якщо вони не мають інших джерел доходу [35].

В Англії функціонує понад 150 державних соціальних служб з оцінки потреб та планування надання соціальних послуг (визначення потреб, призначення соціальних послуг, призначення соціальної допомоги) [36].

Функція державних соціальних служб полягає, у першу чергу, в ідентифікації потреб, визначенні та уповноваженні постачальників (НДО (недержавних організацій) і приватних організацій) на надання соціальних послуг для подолання визначених проблем та контролі за дотриманням стандартів якості соціальних послуг [36].

Надання соціальних послуг соціального забезпечення може здійснюватися у лікарнях та оздоровчих центрах, освітніх закладах, установах за місцем проживання та вдома [36].

Система соціального захисту Англії належить до змішаної моделі, яка складається із трьох елементів [16, с. 20; 36]:

1. Розбиття адміністрацій на агентства для забезпечення індивідуальної ефективності кожного підрозділу адміністрації. Наприклад, адміністративні агентства для соціальному захисту.

2. Залучення людей, що відповідальні за роботу окремих агентств, за аналогією до сфери бізнесу, це поширене явище серед приватних соціальних послуг.

3. Квазі-ринки; державні послуги повинні поводити себе як на економічних ринках, з розмежуванням попиту й забезпечення діяльності послуг та застосуванням важелів конкуренції [16, с. 35; 36].

Г. Попович стверджує, що «ефективною є практика соціального обслуговування інвалідів та людей з фізичними вадами у Великій Британії. Цією роботою там зайняте широке коло кваліфікованих працівників, зорганізованих місцевою владою для допомоги інвалідам за місцем проживання, у денних центрах, у пансіонатах і гуртожитках, у лікарнях чи в інтернатах. Хоча все робиться можливе, щоб інваліди могли жити вдома. Денних центрів існує кілька типів і вони обслуговують людей з фізичними недоліками чи труднощами у навчанні. Цю справу забезпечують професійні команди, до складу яких входять досвідчені психологи, лікарі-терапевти, медичні сестри, інструктори та вчителі. Центри підготовки дорослих і центри соціального навчання продовжують тренінг із молодими людьми, котрі мають труднощі в навчанні після закінчення школи. Особливу увагу звертають на самообслуговування та здобуття соціальних умінь, зокрема таких: робити покупки, готувати їжу, поводитися із грошми, користуватися громадськими місцями, що допомагає пацієнту вільно жити в суспільстві й розраховувати на власні сили. У центрах також організують заняття з малювання, рукоділля, роботи по дереву, фізкультури, читання й написання творів» [22; 52].

Також у практиці соціального обслуговування запроваджують створення невеликих сімейних груп з 3–4 інвалідів, на кшталт своєрідних общин, що проживають поруч із магазинами, громадським транспортом

та розважальними закладами, штат таких пансіонатів залежить від функцій, розміру центру та потреб людей, котрі там проживають. Сюди входять, крім відповідального службовця, також наглядач, вихователь. Окремі пансіонати наймають кухаря, прибиральницю та садівника, а отже, копіюють життєдіяльність повноцінної родини [22].

У Великобританії важливу роль приділяють питанням догляду вдома. Уперше ці питання були врегульовані в 1995 р. в Законі про догляд. У Стратегії виховання від 1999 р. було закріплено «засади виховання та догляду за громадянами, у тому числі й удома». У цьому Законі про вихователів та інвалідів від 2000 р. передбачена можливість додаткового соціального обслуговування приватними особами за плату. Вказаними законами визначено особливості соціального обслуговування вдома. Зокрема, у них подано цінні положення про те, що «в разі, якщо батьки виховують дитину- інваліда, вони мають право на користування послугами вихователів вдома на пільгових умовах». При цьому частково такі витрати компенсують органи місцевого самоврядування. Передбачено також, що дітям-інвалідам у віці 16 – 17 років можуть надавати одноразові виплати для продовження навчання в закладах вищої освіти [74; 81].

У Великобританії пильну увагу державні органи приділяють питанням соціального захисту, у тому числі й обслуговуванню дітей-інвалідів. У більшості країн прослідковується тенденція посилення ролі громадських організацій у соціальному обслуговуванні громадян, однак державні органи забезпечують досить високу якість соціальних послуг, контроль за такою якістю, а головне, їх належне та своєчасне фінансування [74; 81].

У Великобританії важливу роль у регулюванні соціальних послуг для громадян відіграють певні принципи. Отже, принципи надання соціальних послуг передбачають: повну автономію та децентралізацію суб'єктів надання соціальних послуг, соціальну інтеграцію, розвиток

соціальних послуг на місцях для конкретних потреб, відповідальність органів місцевого самоврядування за якість наданих послуг [81].

У Великій Британії велике значення надається питанню соціального захисту, в тому числі послуг для дітей з обмеженими можливостями. При цьому важливу роль відіграють органи державної влади, які хоч і не відповідають тенденціям більшості країн до посилення ролі громадських організацій у соціальному обслуговуванні громадян, проте забезпечують досить високу якість соціальних послуг, контроль за якістю, а головне, належне та своєчасне їх фінансування [81].

Високий рівень соціального захисту – це саме та особливість, яка відрізняє європейську соціальну модель від інших світових моделей. У ЄС організація і фінансування цієї сфери перебувають у компетенції країн-членів, кожна з яких має колективну систему захисту громадян, що працює на зниження соціальних ризиків, подолання бідності, підтримку хворих і людей похилого віку, створення найвищих стандартів людського існування. Соціальний захист є інтегральною частиною системи зайнятості, адже основні соціальні ризики, на зменшення яких орієнтується соціальний захист, – це старість, вихід на пенсію, смерть годувальника, інвалідність, хвороба, вагітність, догляд за дітьми, безробіття. У середньому країни-члени Європейського Союзу витрачають на ці цілі 27,5% ВВП, дві третини ресурсів, виділених на пенсії і охорону здоров'я [81].

У Литві соціальну політику формують три основні напрями – соціальне страхування, ринок праці та його регулювання, соціальна допомога. Соціальна допомога, у свою чергу, об'єднує три напрями: грошова допомога, заходи з інтеграції, соціальні послуги. У країні створюються відділи соціальної допомоги в самоуправлінні, які для надання послуг наймають громадські і приватні організації, пов'язані із залученням методів приватного ринку (пріоритетне планування, вільний

перерозподіл засобів та ін.), які допомагають ефективніше функціонувати системі соціальної допомоги [36; 46, с. 32].

У країні відбулася адміністративна реформа; саме в територіальних громадах були розподілені функції адміністрування і надання соціальних послуг. Територіальні громади виконують набір функцій серед яких: планування соціальних послуг; організація соціальних послуг; створення установ для надання соціальних послуг; здійснення контролю за якістю наданих послуг; звітування. У територіальних громадах виділено три групи соціальних послуг:

1) загальні послуги (консультування, посередництво, представництво, організація надання харчування і транспорту, забезпечення одягом);

2) спеціальні (соціальний догляд – допомога на дому з метою підтримки навиків самообслуговування, допомога у кризових ситуаціях; соціальна опіка – довгострокова або короткострокова;

3) грошова допомога [50, с. 88-89].

Нідерландська соціальна система полягає в тому, що всі громадяни повинні мати рівні права на участь у житті суспільства. Окремим групам суспільства, до яких, зокрема, належать люди похилого віку та інваліди, сім'ї з низькими доходами, молодь з недостатньою освітою, (етнічні) меншини, бездомні і наркозалежні, необхідна допомога. Ця допомога має й іншу мету: держава прагне забезпечити активну присутність на ринку праці літніх людей і людей, які тривалий час не мають роботи, виходячи як із соціальних, так і економічних мотивів [36].

Нідерланди підтримують свою високу репутацію в цій сфері, оскільки в усьому світі ця система вважається прикладом, хоча часто розглядається як система, що виходить за рамки реальних фінансових можливостей [51].

У Нідерландах п'ять різновидів соціальної допомоги, які фінансують із загальних податкових надходжень. Це допомога дітям,

додаткова допомога безробітним і непрацездатним, допомога за віком і частковою непрацездатністю, а також безробітним і тим, хто працює не за наймом [36].

Сьогодні німецька система соціального захисту відображає високу економічну ефективність, в основу якої покладено економічну свободу, що слугує стимулом високої продуктивності праці [74].

У Німеччині надаються такі типи соціальних послуг:

1) послуги соціального забезпечення (наприклад, пов'язані з безробіттям, пенсіями та охороною здоров'я);

2) послуги соціальної підтримки (форми оплати для людей з обмеженими можливостями та інших громадян, які не мають права на певний дохід через відсутність працездатності та інших прав на виплати);

3) послуги соціальної допомоги сім'ям з дітьми, постраждалим від війни, особам з інвалідністю та багатьом іншим категоріям громадян [74].

Аналізуючи розвиток систем соціального забезпечення Німеччини, встановлено, що діяльність установ підтримки сім'ї (людей), молоді та дітей реалізується в Німеччині державними та громадськими організаціями, які тісно співпрацюють між собою на засадах субсидіарності, згідно з якими держава виконує лише ті функції, які не можуть взяти на себе громадські організації і які не входять до компетенції місцевої влади, що надає перевагу недержавним організаціям над державними. У Німеччині до надання соціальних послуг часто залучаються волонтерські організації, які не мають офіційного статусу [49].

У Німеччині використовуються такі альтернативні форми соціальної допомоги сім'ї: системне консультування сімей з кількома проблемами; пошукова сімейна терапія; управління активізацією сім'ї (фокусується на кризовій ситуації сім'ї, якій загрожує переїзд із звичайного середовища в чуже, невідоме середовище); «сім'я в центрі уваги» (поєднує форми короткострокової та довгострокової допомоги).

Крім цієї професійної допомоги в Німеччині існує також так зване «шефство над сім'ями», яке здійснюють громадські організації, церковні громади, волонтери в рамках «Регіональних асоціацій для сім'ї»; завданням яких є щоденна підтримка сімей та профілактична робота з ними [74].

У німецькій системі соціального захисту центральне місце посідає соціальне страхування. Установи, що діють згідно з принципом самокерування, у правовому, організаційному та фінансовому полі незалежні від інститутів державного управління. Проте держава створює правову основу й здійснює правовий нагляд і перевірку діяльності органів соціального захисту. Установи, які займаються страхуванням, функціонують розрізнено. Так, організації медичного страхування, пенсійного забезпечення функціонують незалежно одна від одної [49].

Суттєво відрізняється від інших країн своїми соціальними гарантіями Німеччина, де соціальні послуги включають гетерогенні заходи (надання послуг різним адресним групам у різноманітних життєвих ситуаціях). Ці заходи включають види діяльності, що сфокусовані на забезпеченні дитячого та молодіжного благополуччя, благополуччя осіб похилого віку, наданні послуг для безробітних та всіх вразливих груп населення, проведенні тренінгів для інвалідів та ін. Усі ці заходи та види діяльності загалом можуть бути віднесені до діяльності з надання «соціальних послуг» [36].

Німецька модель забезпечення громадян соціальними послугами базується на принципах «субсидіарності» та децентралізованої відповідальності. Це означає, що процес надання соціальних послуг повинен бути не лише децентралізованим, а й незалежно керованим, тобто рівень державного втручання в цей процес є мінімальним. Принцип субсидіарності дозволяє зреалізувати принцип превалювання недержавного надання соціальних послуг над державним, якщо це видається можливим [36].

Німецька модель є максимально децентралізованою, вона надає муніципальній владі значну свободу у виборі пріоритетів – визначення та виконання актуальних завдань у соціальній сфері. Цей принцип закріплено на конституційному рівні [36].

М. Безпарточний, О. Березін та Л. Нікілева особливістю французької системи соціального захисту населення називають «...розгалужену систему професійно-галузевих схем соціального страхування, розвинену систему родинних виплат, яка стала результатом тривалої еволюції, значну роль додаткових систем соціального захисту, особливо у сфері пенсійного й медичного страхування» [7].

У Франції соціальні послуги надають за такими напрямками: сфера охорони здоров'я, освіта, правосуддя, молодь і спорт, містобудування й муніципалітети, сільськогосподарські кооперативи, а також трудова й професійна підготовка [87, с. 210].

У Франції існує державна програма «Велика сім'я», яка спрямована на підтримку багатодітних сімей. Ця програма існує з 1921 року і в рамках загальної державної політики по стимулюванню народжуваності пропонує багатодітним сім'ям субсидування і пільги [17, с. 106]. Сім'ям із дітьми до шести років надають матеріальну допомогу для замовлення послуг вихователя [61].

Варто зазначити, що у Франції вирішено питання про співвідношення ролі державних і недержавних інституцій у наданні соціальних послуг та їх якості. Звертаючись до досвіду Франції, можна побачити, що управління соціальними послугами в цій країні здійснюється на національному рівні двома міністерствами – Міністерством соціальних відносин та солідарності та Міністерством охорони здоров'я, зі справ сім'ї та інвалідів Франції [74].

Надання соціальних послуг у Франції відбувається за такими напрямками [61]:

1) охорона здоров'я (охорона здоров'я матері та дитини, служби допомоги в хатній роботі, установи для людей з обмеженими можливостями);

2) освіта (соціальна допомога в школах: медсестри та няні, соціальні працівники та психологи, соціальні послуги в університетах);

3) правосуддя (соціальні служби та установи для злочинців, ув'язнених та їхніх сімей);

4) молодіжна сфера та спорт (курорти, літні табори тощо);

5) містобудування;

6) сільськогосподарські кооперативи;

7) професійне навчання [61].

У Франції соціальний захист є одним із найперспективніших напрямків соціального захисту населення. У країні діє розгалужена система соціальних послуг із значним переліком соціальних послуг, які громадяни можуть отримати в різних сферах суспільного життя (охорона здоров'я, освіта, юстиція, спорт, робота та професійне навчання) [74].

Законодавство Італії гарантує категоріям громадян та їх сім'ям забезпечення комплексної системи заходів соціального захисту й соціальних послуг, які сприяють покращенню якості життя, забезпечення рівних прав, недопущенню дискримінації й звуження громадянських прав, попередженню, усуненню та зведенню до мінімуму соціального відчуження [39, с.112].

Норвегію (з населенням близько 4 млн. чоловік) часто називають державою загального благополуччя зі змішаною економікою. За обсягом наданих соціальних послуг і досягненням рівня якості життя Норвегію цілком можна віднести до «держави загального добробуту» або «соціальної держави», бо їй притаманні: збалансована система доходів населення, що дозволяє попереджати їхню високу диференціацію; високі витрати суспільства на заробітну плату – приблизно 57 % ВВП; розвинена

система соціального захисту, витрати на яку становлять близько 40 % ВВП [36; 83, с. 151].

Норвезька модель соціальної політики – найбільш соціалізована модель, тобто економіка найбільшою мірою працює на задоволення потреб членів суспільства. Вона відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %), акумулюванням у руках держави значних фінансових ресурсів, домінуванням ідеї рівності та солідарності у здійсненні соціальної політики, активною попереджувальною політикою, профілактичними заходами у сфері зайнятості, жорсткою політикою доходів, високим рівнем соціального захисту населення, що забезпечується в основному за державні кошти. Соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, яке має чітко виражену соціальну спрямованість, тобто соціальна політика стає метою економічної діяльності держави [36].

Соціальна політика і соціальна робота норвезької держави визнається високоефективною як для своїх громадян, так і на рівні світового співтовариства, тому заслуговує подальшої пильної уваги та вивчення для того, щоб досвід її організації і функціонування використовувався іншими країнами, у тому числі й Україною [43, с. 44].

Цінним для нас є досвід Польщі з реалізації принципу «взаємного доповнення», який полягає не в застосуванні вільно-ринкової соціальної політики, а в її децентралізації. Там вважають, що співробітництво різних структур заради загальної вигоди є умовою соціального розвитку. Оптимальний варіант залежить від розумного розподілу завдань між державою, громадою та корпоративними структурами [40, с. 29].

Поляки вважають, що розробка довготермінових програм у визначених областях, підготовка відповідного законодавства краще здійснюється органами державного управління, хоча до цього залучають і враховують думку неурядових інституцій також. З іншого боку, вони

вважають, що «...бюрократичні інститути державного сектору не будуть настільки успішні в ситуаціях, які вимагають швидкої адаптації до різних умов, а також наданні соціальних послуг різним групам населення і, особливо, тимчасових послуг чи виконанні недовготривалих проектів. Неурядові організації найкраще виконують завдання, що дають мінімальний прибуток і вимагають усестороннього підходу до вирішення проблеми обмеженого кола клієнтів» [40, с. 30]. Зараз у Польщі розвивається і третій, корпоративний сектор, метою якого є «отримання прибутку від надання соціальних послуг» [40, с. 31].

Тому зазвичай у Польщі різні центри для підтримки соціально незахищених громадян створюються саме неурядовими інституціями, що співпрацюють з органами місцевої влади в наданні соціальної допомоги таким громадянам. Ці організації працюють з певною категорією осіб, надаючи їм психологічну, соціальну, юридичну та в окремих випадках матеріальну допомогу [40, с. 31].

У Польщі за допомогою до соціального працівника може звернутися кожен, хто не в змозі впоратися з життєвою проблемою, потребує поради і підтримки, кожен, хто хоче розв'язати свої проблеми.

Соціальна допомога тут розуміється як професійна діяльність, метою якої є надання допомоги людям, сім'ям, соціальним групам і співтовариствам для задоволення їхніх потреб у соціальній адаптації, відновленні або набуті визначених навичок самостійного функціонування в суспільстві, у поліпшенні соціального становища. Соціальна робота сприяє набуттю людиною гармонії в житті, регуляції її відносин із родиною і соціальними групами [36].

Соціальне забезпечення в Польщі здійснюється через соціальне страхування та схему соціальної допомоги. Основою польської системи соціального страхування є професійна діяльність. Соціальна допомога розглядається як частина системи соціального забезпечення [36].

Система соціальної допомоги надає підтримку кожній людині, яка не здатна забезпечити себе засобами існування. Вона гарантує гуманітарну або готівкову допомогу (постійна або тимчасова пенсія, допомога на охорону здоров'я) [36].

Основною адміністративною одиницею в Польщі є громада. Ці місцеві органи існують як у сільських районах, які називаються гмінами, так і в містах. У певних випадках гміни та міста утворили об'єднані одиниці місцевого самоврядування, чия юрисдикція поширюється на міську і сільську місцевості. Громадами керують ради, обрані місцевим населенням [2, с. 182].

Гміна є юридичною особою, її устрій визначається статутом: «При реорганізації і ліквідації гмін, визначенні їх меж, істотною умовою є охоплення суміжних територій та соціально-економічних відносин. Крім того, гміна може створювати допоміжні адміністративні одиниці: села із сільським старостою, райони, селища, місто, розташоване на її території» [2, с. 183].

Цінність шведського досвіду зумовлена кількома чинниками. Насамперед, привабливою для України соціально-демократичною моделлю державної соціальної політики, а також розвиненими системами соціальних служб і підготовки фахівців для роботи в цих службах. Саме завдяки такій моделі соціальної політики, яка визначається у світі як «шведський соціалізм», наприкінці ХХ ст. Швеція посіла перше місце за рівнем соціального забезпечення та соціальної захищеності населення й дотепер знаходиться на верхніх щаблях за цими показниками та вважається взірцем «держави соціального добробуту» [35].

Швеція – одна з найрозвинених країн, де соціальна робота здійснюється на високому рівні, а фах «соціальний працівник» є дуже поширеним і користується великою повагою та підтримкою з боку держави й суспільства. У країні функціонує система різнорівневої підготовки соціальних працівників, яка є досить динамічною та

ефективною. Швеція займає провідне місце у світі за рівнем соціального забезпечення населення, рівнем розвитку мережі соціальних служб і підготовки спеціалістів соціальної сфери [14, с. 25].

Служба соціальної роботи у Швеції у наш час дуже багатогранна. Умовно можна виокремити три основні групи соціальних працівників. Першу становлять ті, хто займається доглядом за хворими людьми й інвалідами й працює в основному в медичних закладах. Друга група представлена соціальними педагогами. Третя група включає власне соціальних працівників (патронаж) – це найбільш ефективно діюча, розгалужена численна група фахівців соціальної сфери. У Швеції, населення якої становить приблизно 8 млн осіб, нараховується близько 20 тис. професійно підготовлених фахівців – соціальних працівників [74].

Непрестижними районами у Швеції є приміські, що забудовувалися в 60–70-ті роки ХХ ст. багатоквартирними будинками. Професійна соціальна робота переважно проводиться саме в таких районах. Завдання полягає в допомозі людям організуватися, об'єднатися й спрямувати свої зусилля на вирішення актуальних щоденних проблем. Наприклад, організувати пенсіонерів для того, щоб вони знайшли заняття у вільний час, щоб не виникла така ситуація, коли пенсіонер лежить у будинку хворий і потребує допомоги. Подібні методи можуть застосовувати й у роботі з молоддю або з матерями-одиначками, які проживають у густозаселених районах. Першочерговим завданням у таких випадках є визначення проблем і шляхів їх вирішення. Соціальні працівники враховують, що не завжди особистість самотужки може впоратися зі своїми проблемами. Іноді потрібно звернути увагу людей на проблему й підказати способи її вирішення. Соціальну роботу організують з урахуванням, що більшу частину проблем можна вирішити тільки об'єднаними, спільними зусиллями. У суспільстві повинні бути взаємна допомога, неформальний соціальний контроль і спілкування. Функції соціальної служби в плані роботи з громадськістю полягають у тому, щоб

використати всі можливості, наявні в суспільстві, для розв'язання проблем [10].

Шведські соціологи вважають, що при використанні «...можливостей поштової служби в сільській місцевості є важливим елементом поліпшення системи соціального обслуговування населення, яке там проживає, що в іншому випадку не одержало б соціальну допомогу в обсязі, який чинним законодавством гарантовано кожному громадянину Швеції» [43, с. 50].

Соціальна допомога у Фінляндії складається із трьох компонентів: превентивної політики, що спрямована на запобігання соціальним проблемам і підтримку рівня добробуту (у тому числі працевлаштування, умов праці, життя, забезпечення транспортом тощо); соціального забезпечення й охорони здоров'я та гарантування доходу в разі неспроможності громадян отримувати його працюючи [92].

Керівний орган у сфері соціального забезпечення й охорони здоров'я має риси централізації й децентралізації. Закони приймають на державному рівні, причому головними чинними особами є парламент, державна рада і президент. На національному рівні Міністерство із соціальних справ і охорони здоров'я визначає національні шляхи розвитку, готує реформи, спрямовує їх виконання й забезпечує необхідну координацію [36].

Місцеві управлінські структури із соціального забезпечення й охорони здоров'я спрямовують і контролюють відповідну роботу у своїй галузі і розподіляють державні субсидії. На місцевому рівні ради й управлінські структури розподіляють кошти і визначають регіональну політику за підтримки місцевого управління соціального забезпечення. Щоб забезпечити соціальні послуги громадянам, вони збирають місцеві податки, крім дотацій, отриманих від центрального уряду [18, с. 35].

До головних характеристик соціального обслуговування Фінляндії можна віднести:

Допомога сім'ям. Існує схема допомоги батькам у перший рік життя дитини. Звичайно, працюючі жінки отримують близько 60 % заробітної плати впродовж 45 тижнів. Близько половини цього періоду може використати батько дитини. Від народження до 17-річного віку допомогу отримує кожна дитина [36].

Безробіття. У 1991–1995 роках у Фінляндії відбувся найзначніший економічний спад. Сьогодні рівень безробіття складає 16 %.

Члени профспілки впродовж шести і більше місяців є застрахованими й отримують допомогу по безробіттю залежно від рівня заробітку. Допомогу збільшують із збільшенням заробітної плати, але рівень компенсації знижують з її підвищенням. Цю допомогу виплачують упродовж не більш як 500 днів за чотири календарних роки [36].

Старість, інвалідність і втрата опікуна. У Фінляндії пенсійний вік – 65 років. Пенсія складається з трьох частин: основна (за віком), розмір якої однаковий для всіх; пенсія, яка залежить від трудового стажу та від рівня прибутку в цей час; доплата до пенсії для тих, у кого немає інших прибутків, окрім пенсії за стажем або в кого ця пенсія занадто мала [36].

Розроблено мережу послуг удома: прибирання, закупки, допомога при вмиванні, приготуванні їжі тощо. Муніципальна влада організувала транспортні послуги для старих і непрацездатних. Для людей, котрі не можуть жити вдома навіть за наявності цих послуг, існують будинки для пенсіонерів, спеціальні квартири. Ці послуги не надають безкоштовно. Клієнти мають їх оплачувати залежно від різновиду та рівня прибутку. Але нікому не відмовляють у допомозі через відсутність коштів. У таких випадках муніципалітет доплачує всю суму або її частину [15].

Здоров'я і хвороба. По-перше, громадяни мають право на заробітну плату в перші тижні хвороби; по-друге, загальне страхування на випадок хвороби забезпечує грошову допомогу й після припинення виплати зарплати. Як і страхування з безробіття, ця допомога залежить від рівня прибутку, і компенсацію зменшують при його збільшенні [36].

Житлова та соціальна допомога. Деякі люди потребують спеціальної підтримки, зокрема, це сім'ї з недостатнім рівнем прибутку, для гідного проживання. Тут існує два різновиди допомоги: житлова й соціальна [36].

Серед напрямів використання зарубіжного досвіду надання соціальних виплат можемо виділити: приведення розмірів соціальних виплат до реальних потреб їх одержувачів; впровадження системи обов'язкового медичного страхування; охоплення системою соціальних виплат лише населення без засобів до існування та працездатності; забезпечення спрямованості та справедливості надання соціальних виплат шляхом посилення контрольних функцій органів соціального контролю; диференціація допомоги по безробіттю, що зумовлює індивідуальний підхід та високий рівень захисту від безробіття осіб без альтернативних джерел доходу; надання соціальної допомоги в натуральній формі та у формі участі у тимчасових соціальних програмах, які передбачають не лише соціальну підтримку, а й працевлаштування та професійний розвиток [36].

Світовий досвід засвідчує, що побудова взаємовідносин у соціальній сфері не тільки підвищує рівень існування людини в суспільстві, але і формує її ставлення до держави та процесів, які в ній відбуваються. Водночас, наявний світовий досвід виступає ключовим чинником, який необхідно враховувати з метою подальшого удосконалення державного управління такими процесами, що зараз відбуваються в Україні. Це суттєво стосується системи соціального захисту та надання соціальних послуг, які динамічно розвиваються в сучасному суспільстві [36].

Запровадження та використання досвіду зарубіжних країн в Україні сприятиме можливості максимально швидко вирішити проблеми соціальної допомоги. Залишається першочерговою внутрішня позиція керівництва держави для владного правового впливу при наданні допомоги потерпілому населенню.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ ВРАЗЛИВИМ КАТЕГОРІЯМ НАСЕЛЕННЯ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

2. 1. Нормативно-правове забезпечення соціальної допомоги вразливим категоріям населення

У складних умовах переходу до ринку особливо загострюються проблеми рівня життя населення, можливості громадян літнього віку, інвалідів, осіб, що потрапили у важку життєву ситуацію, забезпечити собі гідний рівень життя. Поза сумнівом, інколи ці громадяни не можуть розв'язати таку проблему самотійно [47].

Усі мешканці села чи міста мають право на сучасну медицину й освіту, доступні та якісні адміністративні, комунальні, соціальні послуги, гарні дороги, чисті й освітлені вулиці [24].

Однією з основних складових розвиненої держави є створення гідних умов для життя людини та забезпечення її прав і свобод. Забезпечення соціального захисту нормальних умов життєдіяльності є одним із головних питань сьогодення [22].

Для створення сприятливих умов реалізації права жителів територіальної громади на соціальний захист органи місцевого самоврядування повинні формувати ефективні організаційно-функціональні структури, спроможні забезпечувати надання якісних соціальних послуг з використанням сучасного управлінського інструментарію та прогресивних технологій організації прийому громадян й відповідних документів для призначення допомоги, надання їм адміністративних послуг, визначення потреби жителів територіальної громади у соціальних послугах різних видів, налагодження системи інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадян з питань порядку і можливостей реалізації їх інтересів в сфері соціального захисту,

формування реєстру вразливих категорій населення, обґрунтування цілей і завдань розвитку системи соціального захисту та включення їх в локальні соціальні програми [23].

Органи місцевого самоврядування забезпечують соціальний захист жителів територіальної громади через створення інституційного середовища реалізації державної соціальної політики й забезпечення державних гарантій соціального захисту на їх території та вироблення локальної соціальної політики, втілюючи положення законодавчо-нормативної бази. Діяльність місцевих органів влади щодо реалізації механізму соціального захисту жителів територіальної громади на засадах правової впорядкованості та законності визначається значним масивом законодавчо-нормативних актів [23].

У Конституції України, що є основним законом нашої держави, у ст. 1 йдеться про те, що Україна є соціальною державою, і це означає, що люди, які потребують соціального захисту, мають почувати себе захищеними та задоволеними життям, принаймні в межах своєї країни. Також у ст. 3 Конституції України зазначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, безпека і недоторканість визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». З перших статей цього закону ми бачимо, що соціальний захист людини є одним із найважливіших аспектів. У ст. 46 визначено: «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності...», «види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [22; 32].

Система соціальної роботи в Україні протягом усіх етапів функціонування перебуває у стані постійного доопрацювання, що пов'язано зі структурними змінами у сфері соціальної роботи та

спроможності соціальних закладів надавати якісні соціальні послуги всім вразливим категоріям населення [33].

Державна політика України у сфері місцевого самоврядування спирається на інтереси жителів територіальних громад і передбачає децентралізацію влади – «передача від органів виконавчої влади органам місцевого самоврядування частини повноважень, ресурсів та відповідальності» [19]. В основу цієї політики закладено положення Європейської хартії місцевого самоврядування [19].

У квітні 2014 року уряд ухвалив основний концептуальний документ – Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [62]. Функції, які визначені у схваленій Концепції, спричинені політичними процесами, що відбуваються в державі й суспільстві на шляху євроінтеграції. У Концепції зазначено, що в Україні зараз потребують ефективного та швидкого розв'язання такі проблеми [74]:

- зниження якості та доступності публічних послуг;
- складна демографічна ситуація в більшості територіальних громад;
- нерозвиненість та неспроможність форм народовладдя, неспроможність громад до солідарних дій;
- низький рівень професіоналізму посадових осіб місцевого самоврядування [74].

Також Концепція визначає конкретні шляхи і способи розв'язання цих проблем [62].

З 2014 року уряд розпочав реформу в межах чинної Конституції. Уже сформований основний пакет законодавства та проведено найважливіші законодавчі заходи [24], зокрема прийнято Закон України «Про співробітництво територіальних громад» (2014 р.) [60]; пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг [24].

Цілі та завдання досягнення збалансованого розвитку мають бути достатньо інтегрованими в процес розроблення і реалізації державної політики на всіх рівнях управління. У документі «Глобальні цілі збалансованого розвитку до 2030 року», ухваленому під час 70-ої сесії Генеральної Асамблеї ООН (25–27 вересня 2015 р.), запропоновано 17 таких цілей та 169 завдань. Важливою є 11 ціль – зробити поселення інклюзивними, безпечними, життєстійкими та збалансованими [48]. Досягнення кожної характеристики можна розглянути як важливий стратегічний напрямок сучасного розвитку, своєрідний регулятивний механізм в Україні [25, с. 52; 74].

Сформована в Україні централізована модель регіональної політики наразі практично вичерпала свої можливості й гальмує розвиток сільської спільноти та сільських територій. Організаційно-правові механізми взаємодії між центральними і місцевими органами виконавчої влади характеризуються внутрішньою суперечливістю через неадекватний розподіл державних функцій та повноважень між органами влади, недосконалість визначення змісту цих функцій, їх неузгодженість та дублювання, складні міжбюджетні відносини [29, с. 5].

Зазначене суперечить глобальній і європейській тенденціям розвитку сучасного світу, які спираються на зрослу роль сільськогосподарських регіонів як одиниць проміжного рівня системи державного управління, які здатні зменшити навантаження на органи центральної влади, перебравши на себе частку їхніх повноважень, та максимально враховувати місцеві потреби при прийнятті державно-управлінських рішень щодо розвитку сільської місцевості [28].

З початку децентралізації проведено великий обсяг роботи. Прийнято Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2019 р.), який визначає організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми

такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю [53].

Цей закон окреслює спеціальний механізм співробітництва територіальних громад, у вигляді об'єднання їх спільних зусиль та ресурсів для вирішення певних завдань. Однак, застосувати його на практиці практично не можливо, оскільки положення цього законодавчого акту мають декларативний характер та ряд недоліків, безпосередньо із точки зору законодавчої техніки. Хоча, на сьогодні уже існує практика співробітництва окремих громад в Україні [20, с. 50].

З метою більш ефективного використання владних повноважень та розмежування повноважень між різними гілками влади, органами державного управління різних рівнів було прийнято закони України «Про співробітництво територіальних громад» (2014 р.) [60], «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.), які регулюють зазначені правовідносини [77, с. 88].

Новим суб'єктом місцевого самоврядування є територіальна громада. У багатьох наукових працях розглянуто сутність поняття «територіальна громада» – це самоорганізаційний орган влади, створений на основі рішення населення певної адміністративно-територіальної одиниці. Головною метою створення територіальної громади є спілкування, виховання, виробництво тощо. Територіальне об'єднання людей має не лише давні історичні традиції в Україні, а також природний характер, відбувається на добровільній, свідомій основі, із урахуванням уявлень, побажань, мотивів, прагнень кожної людини або більшості людей [4, с. 55; 77, с. 88].

Спроможними територіальними громадами визнають територіальні громади сіл, селищ, міст, які в результаті добровільного об'єднання чи добровільного приєднання до об'єднаної територіальної громади мають змогу самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання публічних послуг, зокрема у сфері

освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [54].

Формування самодостатніх сільських територіальних громад є одним з найбільш актуальних завдань України та основою її ефективного розвитку. Це пояснюється тим, що розвиток сільських громад та сільських територій «можливий лише за наявності розвиненої системи місцевого самоврядування та самодостатності громад» [4, с. 56; 77, с. 89], що є одними з основних ознак демократії. Проблема створення самодостатніх територіальних громад в Україні тривалий час стоїть досить гостро. Принцип їхньої самостійності, що проголошений у Конституції України, на практиці фактично не виконувався. Переважна більшість територіальних громад, маючи право вирішувати питання місцевого значення, не є на це спроможною [4, с. 56; 77, с. 90].

Формування самодостатності громад передбачає здатність володіти матеріальним, фінансовим та іншим ресурсом в обсязі, достатньому для ефективного виконання завдання та управлінських функцій місцевого самоврядування, наданні соціальних послуг на рівні, передбаченому державними стандартами, що є важливими складовими розвитку сільських територій [9, с. 130-131; 77, с. 90].

В Україні для забезпечення комплексного розвитку сільського господарства і сільських територій в умовах євроінтеграції доцільно раціонально поєднати територіально-самоврядну систему управління розвитком сільських територій і галузеву систему управління розвитком агропромислового виробництва на засадах територіально-інтегрованого підходу. Адаптований до умов України територіально-інтегрований підхід до управління комплексним розвитком сільського господарства і сільських територій має передбачати [74]:

- спрямованість на місцеві потреби і пріоритети розвитку при провідній ролі у їх визначенні та вирішенні об'єднаних сільських громад та на дотримання сільгоспвиробниками стандартів належної сільськогосподарської практики [65];
- бюджетні кошти на підтримку сільського розвитку не розпоршуються між міністерствами і відомствами, а концентруються в Фонді сільського розвитку зі створенням єдиного платіжного агентства [65];
- цільове і ефективне використання цих коштів забезпечується шляхом підтримки: малих сільгоспвиробників через систему прозорих прямих виплат, місцевих інвестиційних проектів та ініціатив на конкурсних засадах [65];
- державна підтримка місцевих програм, проектів та ініціатив здійснюється в рамках єдиної системи програмування, фінансування і контролю виконання заходів та на умовах співфінансування з державного і місцевих бюджетів [65].

Для того, щоб держава була демократичною, необхідно створити сприятливі умови для реалізації прав і свобод громадян. Ураховуючи, що Україна визначила європейський шлях розвитку, вона має впроваджувати в життя демократичні принципи суспільно-економічного розвитку держави, підвищувати рівень життя громадян, сприяти впровадженню всіх європейських цінностей, а це можливо за умови децентралізації [42, с. 615].

Українська влада постійно співпрацює з органами влади країн Європи з метою вдосконалення інститутів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування [82, с. 206]. Метою Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» є оновлення правового забезпечення цієї служби, зокрема шляхом уніфікації методологічних засад державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, умов вступу, порядку проходження та припинення,

визначення статусу службовців органів місцевого самоврядування, їхнього соціального та правового захисту [57; 82, с. 206].

Важливим для нашого дослідження є Закон України «Про соціальні послуги» (2019 р.). Цей Закон ставить за мету визначення основних організаційних та правових засад у наданні соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання та мінімізацію негативних наслідків, особам та сім'ям, які перебувають у скрутних життєвих обставинах [74].

Сталий розвиток сільських територій можливий за умов виконання прийнятих нормативних актів, збалансованого росту економіки, розширення несільськогосподарської зайнятості в сільській місцевості, основою якого є зелений туризм, поліпшення умов доступу господарських суб'єктів підприємницької діяльності на селі до ринків ресурсів, де головною метою є створення умов для зростання благополуччя населення й формування сприятливого соціального та економічного середовища на селі [86].

Постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587 «Про організацію надання соціальних послуг» було затверджено «Порядок організації надання соціальних послуг», у якому зазначено, що «...забезпечення надання соціальних послуг особам та сім'ям відповідно до їх потреб, вжиття заходів до надання інших соціальних послуг таким особам чи сім'ям покладається на міські, районні адміністрації, виконавчі органи міських рад міст обласного значення, сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад» [56].

Отже, згідно із сучасним законодавством, завдання з розвитку надання соціального обслуговування у сільській місцевості є одним з основних напрямів державної політики у соціальній сфері. Однак система діяльності соціальної сфери на територіальному рівні не чітко сформована. Завдання з розвитку на рівні громад зафіксовані лише в діяльності управління соціального захисту, які зараз потребують більш зосередженої уваги з боку держави.

2. 2. Сучасний стан соціальної допомоги вразливим категоріям населення

Функціонування будь-якої сфери життєдіяльності суспільства рано чи пізно вимагає впровадження інноваційних практик діяльності для забезпечення її нормального розвитку. Не винятком є і сфера соціальної роботи. Зміна суспільних поглядів на основні потреби сучасної людини, гуманізація підходів до побудови відносин між людиною та системою соціальної допомоги, поява на державному рівні вимог до якості соціальних послуг позначаються на діяльності соціальних служб, створюючи певні нові зразки роботи із соціально вразливими групами населення. Водночас гострота і невирішеність низки соціальних проблем, які негативно впливають на досягнення сталості розвитку держави, а також обмеженість ресурсів, що можуть бути використані з метою мінімізації руйнівних наслідків цих проблем, стають причинами пошуку інноваційних рішень для системи соціальної допомоги [12, с. 100].

Сьогодні формується і розвивається національна модель соціальної підтримки вразливих категорій населення, що ґрунтується на цільовому підході до розв'язання поставлених завдань і відповідає принципам соціальної справедливості, адресності надання допомоги. Соціальна підтримка передбачає не тільки разову допомогу сім'ї чи особі, яка її потребує. Кінцевою метою є об'єднання фінансових та ресурсних можливостей держави і територіальної громади на підвищення соціальної відповідальності громадян, їхньої активної участі в економічних і соціальних процесах. Водночас важливим є удосконалення системи соціального обслуговування шляхом безумовного виконання державних соціальних стандартів з обслуговування населення, розвитку мережі закладів, що надають соціальні послуги, зміцнення їх матеріально-технічної бази, застосування нових форм і технологій соціальної роботи, розширення спектру послуг [12, с. 101].

В умовах розбудови української державності та розвитку ринкових відносин потребують гарантій соціального захисту усі прошарки населення України особливо пільгові категорії громадян. Виникає зростання потреби в ефективному соціальному захисті викликане погіршенням добробуту населення в умовах економічних і соціальних перетворень при переході до ринкового розвитку суспільства, коли значна кількість людей поставлена на межу виживання. Поглиблюється соціальне та майнове розшарування, що призводить до розбалансування можливостей вдоволення основних соціальних потреб населення. Продовжують залишатись низькими рівень та якість життя [80, с. 201].

За останні роки збільшилася майже вдвічі кількість пенсіонерів за віком, безпритульних і нужденних, що вимагає від держави забезпечення соціальних гарантій та організації ефективної соціальної підтримки цих верств. Важливе місце у системі державного соціального захисту займає соціальна допомога. Це турбота держави про громадян, які потребують підтримки, сприяння у зв'язку з віком, станом здоров'я, спеціальним станом та малозабезпеченістю. Отже, завданням соціальної допомоги є полегшення матеріального стану людей незалежно від їх трудової діяльності [80, с. 201].

Соціальний захист в Україні реалізується через матеріальне забезпечення економічно активного населення (шляхом соціального страхування); пенсійне забезпечення; соціальну допомогу найбільш вразливим категоріям; матеріальну допомогу сім'ям з дітьми; компенсації, індексації та пільги населенню; соціальне обслуговування тощо. Таким чином, соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення та соціальної допомоги [45, с. 35].

Фінансове забезпечення соціальної допомоги громадян має багатоканальну структуру, яка складається з коштів державного та місцевих бюджетів, державних та недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності та добровинних

(благодійних) фондів і здійснюється шляхом перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на основі соціальної солідарності, що передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення. Можна виділити три складові соціальної солідарності [80, с. 202]:

- по-перше, забезпечується об'єднанням різних ризиків при однакових страхових внесках (саме тут присутній зв'язок із правилом перерозподілу принципу соціального страхування) [45, с. 37];

- по-друге, передбачається міжчасовий перерозподіл. Мова йде про так званий договір поколінь, згідно з яким відбувається перерозподіл прибутків від працездатних молодих до непрацездатних старих членів суспільства [45, с. 37];

- по-третє, соціальна солідарність є основою міжособистісного перерозподілу. У цьому разі перерозподіл прибутків здійснюється: між найбагатшими й найбіднішими соціальними групами; безпосередньо між застрахованими суб'єктами; між застрахованими й незастрахованими учасниками системи соціального захисту [45, с. 37].

Однією з форм швидкого реагування на кризові ситуації, інструментом впровадження соціальної політики виступає професійна соціально орієнтована діяльність. Змістом її є надання допомоги людям, що потрапили у складну життєву ситуацію, шляхом діагностування їхніх проблем, прогнозування, посередництва, інформаційно-консультативної діяльності, прямої педагогічної і психологічної підтримки, яка стимулює власні сили клієнтів. Комплексність проблем соціальної роботи, складність об'єктів і суб'єктів соціальних перетворень, необхідність при обмеженому об'ємі соціальних ресурсів одержання максимально значимого і ефективного результату – все це вимагає технологізації соціальної роботи, а специфіка цього виду діяльності визначає характер

тих технологій, які використовуються соціальними педагогами [80, с. 202].

На сьогоднішній день існують два аспекти розуміння технологій соціальної роботи і соціальної допомоги: по-перше, їх можна розуміти як способи застосування теоретичних висновків тієї чи іншої науки у розв'язанні практичних завдань; по-друге, під технологіями соціальної роботи і соціальної допомоги розуміють сукупність прийомів, методів і впливів, які застосовуються для досягнення поставлених цілей в процесі соціального розвитку, для розв'язання тих чи інших соціальних проблем [80, с. 203].

Розрізняють дві основні форми застосування технологій соціальної роботи і соціальної допомоги:

- 1) створення програм, які містять засоби і способи діяльності;
- 2) здійснення діяльності, побудованої на основі таких програм [45, с. 37].

Виходячи з сказаного вище, можна дати таке визначення поняття «технологій соціальної роботи і соціальної допомоги»: це способи діяльності соціонома на основі раціонального розподілу на прийоми і операції з їх наступною координацією, а також визначенням оптимальних засобів та методів їх виконання.

Іншими словами, технології соціальної роботи і соціальної допомоги – це сукупність прийомів, методів та впливів, що використовуються соціальними педагогами з метою досягнення успіху у вирішенні соціальних проблем та забезпечення ефективності надання соціально-педагогічної допомоги населенню.

В Україні визначено такі стратегічні напрями розвитку соціальної політики [80, с. 202-203]:

- збільшення уваги на демографічну політику держави, яка виконуватиме функцію регулювання психологічної схильності людей до тієї чи іншої демографічної поведінки, яка водночас потребуватиме

соціального захисту і допоможе розв'язати низку питань соціальної політики [3, с. 186-187; 80, с. 202-203];

- створення екологічно та соціально безпечних умов життя [3, с. 186-187; 80, с. 202-203];
- захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів [3, с. 186-187; 80, с. 202-203];
- обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення [3, с. 186-187; 80, с. 202-203];
- погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат [3, с. 186-187; 80, с. 202-203];
- розвиток соціальної інфраструктури, створення умов для виховання, освіти, духовного розвитку дітей, молоді тощо [3, с. 186-187; 80, с. 202-203].

В Україні наявні кілька умовних сфер соціальних послуг відповідно до цільових груп:

- 1) діти, сім'я, молодь;
- 2) пенсіонери, ветерани; інваліди;
- 3) інші соціальні групи, які фінансуються лише за рахунок місцевих бюджетів відповідно до ст. 91 Бюджетного кодексу України (бездомні, звільнені з місць позбавлення волі, особи із залежностями тощо) [36].

Кожна «сфера» має власну розгалужену систему установ та закладів – «Центри соціальних послуг для сім'ї, дітей та молоді», «Територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг)», Центри реабілітації для людей з інвалідністю, підприємства УТОС, УТОГ, інші соціальні підприємства інвалідів тощо. Вони діють відповідно до законодавства, розробленого під конкретні структури: ЗУ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; «Про соціальні послуги»; «Про реабілітацію інвалідів в Україні» тощо [36].

Соціально вразливі верстви населення – це особи або соціальні групи, що мають значну ймовірність зростання соціальних проблем у

період нестабільності у суспільстві, економічної кризи, катастроф та інших чинників. До соціально вразливих категорій населення належать пенсіонери, особи з інвалідністю, самотні, сім'ї з дітьми, діти-сироти, молодь, безробітні, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені, бездомні, залежні від алкоголю та наркотиків, звільнені особи та інші [1].

Такі групи потребують додаткових заходів від держави для розв'язання питання їх інтеграції у суспільство [36].

Статтею 140 Конституції України визначено, що «місцеве самоврядування є правом територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [32].

До вразливих категорій належать ті, хто має обмежені ресурси для самостійного задоволення потреб та реалізації прав у суспільстві, перебуваючи у звичайних умовах, та/або за незалежних від них обставин потрапивши у складні життєві обставини. Усі ці категорії людей потребують соціальної допомоги та підтримки на цих рівнях, особливо на рівні громади, де безпосередньо складаються умови для задоволення їхніх потреб, відновлення нормальної життєдіяльності [31, с. 5].

В різних державах до цієї категорії віднесено різних груп людей, існує певна подібність у всіх країнах. До загальної категорії особливо вразливих громадян належать біженці, люди похилого віку, представники етнічних і расових меншин, інваліди, особи, що вийшли із психіатричних лікарень чи в'язниць, хворі чи з поганим здоров'ям, бездомні чи ті, хто живе у скрутних умовах або шукає притулку, батьки-одинаки, жінки, що мають на утриманні інших членів родини і мають скромний статок, довгострокові безробітні, працюючі особи літнього віку, молоді люди і діти. Багато хто з них, зрозуміло, не належить до особливо вразливих категорій населення. Їхня вразливість частіше стає наслідком недосконалості наявної системи соціального забезпечення, цінностей, що

переважають у суспільстві, практичних заходів, здійснюваних у суспільному житті, і загострюється цими ж факторами [31, с. 7].

Таким чином, вразливими категоріями населення, водночас клієнтами соціальної роботи, є люди, окремі індивіди або групи, які переживають соціальні проблеми власного існування і яким надають допомогу у розв'язанні цих проблем спеціалізовані соціальні інституції [90, с. 65].

Дослідник А. Реут здійснив класифікацію вразливих категорій населення:

1. Громадяни, що не здатні до самообслуговування через різні обставини (у зв'язку з похилим віком, хворобою, інвалідністю);

2. Громадяни, які перебувають у складній життєвій ситуації, а їх середньомісячний сукупний дохід є нижчим від установленого прожиткового мінімуму (безробітні, що шукають роботу; біженці; постраждалі від стихійних лих тощо);

3. Діти та молодь, що перебувають у складній життєвій ситуації (інваліди, сироти, безпритульні, малозабезпечені тощо) [63, с. 127].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» вразливі групи населення – це особи / сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та / або внутрішніх чинників [58].

Чинниками соціальної вразливості є:

- перебування у важких природних умовах;
- захворювання (стан здоров'я);
- функціональна обмеженість та особливі потреби;
- вік (похилий, дитячий, молодий);
- невідповідні соціальним умовам освіта та професія;
- відсутність належної зайнятості;
- соціальна виключність;
- відсутність мережі соціальної підтримки;

- порушення прав та соціально-правова незахищеність;
- підвищена споживацька завантаженість – вплив катастрофічних подій у житті [31, с. 8].

Соціально вразливі категорії можна розділити на три групи:

1. Категорії осіб, що мають обмежені ресурси для повноцінної життєдіяльності та соціальної конкурентоздатності, проте не перебувають в стані соціальної дезадаптації: неповні та багатодітні сім'ї безробітні підлітки й молодь особи похилого віку люди з особливими потребами, з неповною працездатністю (III групи інвалідності) біженці, переселенці [79].

2. Особи, які перебувають в стані дезадаптації внаслідок СЖО, проте не втратили можливості відновлення за певних умов здатності до самостійної життєдіяльності особи з функціональними обмеженнями (II група інвалідності) особи, що перенесли складні захворювання або зазнали важких травм особи, опинились в стані соціальної дезадаптації внаслідок злочинів (постраждали від торгівлі людьми, експлуатації, насилля тощо) постраждали від природних, техногенних та соціальних катастроф бездомні, безпритульні діти, які залишились без піклування дорослих [79].

3. Особи, що перебувають в стані соціальної дезадаптації через тимчасову або незворотну втрату можливостей для самостійної життєдіяльності та потребують сторонньої допомоги у задоволенні потреб особи, що зазнають впливу важких захворювань люди з функціональними обмеженнями (I група інвалідності) особи похилого віку, які потребують постійної сторонньої допомоги [79].

В Україні, на нашу думку, до соціально вразливих (незахищених) верств населення слід віднести такі категорії громадян [41, с. 275-276]:

- інваліди та члени їхніх сімей (малозабезпечені особи, котрі проживають з інвалідом I, II групи внаслідок психічного розладу; діти-

інваліди та їхні батьки; інваліди з дитинства, члени їхніх сімей; особи, яким надається психіатрична допомога);

- учасники війни (інваліди та діти війни), учасники АТО;
- жертви радянського режиму (жертви нацистських переслідувань та члени їхніх сімей; жертви політичних репресій і члени їхніх сімей; депортовані особи, котрі повернулися в Україну на постійне проживання, члени їхніх сімей);

- громадяни похилого віку (самотні громадяни пенсійного віку; громадяни пенсійного віку, які не мають права на пенсію);

- особи, що не мають права на пенсію (інваліди з дитинства; церковнослужителі та священнослужителі; біженці, іноземці й апатриди, котрі постійно проживають на території України; жінки з почесним званням «Мати-героїня»);

- діти та молодь (діти із малозабезпечених сімей; учні шкіл; діти-сироти);

- сім'ї з дітьми (малозабезпечені сім'ї; одинокі матері з дітьми; сім'ї, які перебувають у тяжких життєвих ситуаціях; опікуни/піклувальники, усиновлювачі, прийомні батьки);

- сільські жителі й мешканці гірських районів (сільські жителі; особи, що переселилися у трудонедостатні сільські населені пункти; мешканці гірських населених пунктів);

- особи, уражені ВІЛ/СНІД (хворі на СНІД і члени їхніх сімей; ВІЛ інфіковані й члени їхніх сімей);

- постраждалі унаслідок Чорнобильської катастрофи (ліквідатори та постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи);

- тимчасово непрацюючі громадяни (безробітні громадяни та їхні утриманці; тимчасово непрацездатні громадяни; вагітні жінки);

- колишні ув'язнені (звільнені з-під варти особи; люди, звільнені з місць позбавлення або обмеження волі);

- бездомні громадяни (бездомні громадяни, безпритульні діти) [41, с. 275-276].

Відповідно до чинного законодавства, для вразливих категорій населення може бути встановлена державна допомога, у тому числі грошова, а саме:

- державна допомога малозабезпеченим сім'ям;
- державна допомога сім'ям з дітьми;
- державна соціальна допомога інвалідам;
- допомога по безробіттю;
- пенсія, аліменти чи інші соціальні виплати, допомоги, компенсації по догляду [31, с. 9].

Зважаючи на сучасні загрози і виклики, соціальні працівники, фахівці із соціальної роботи в громаді мають приділяти особливу увагу питанням:

- соціальної адаптації та примирення внутрішньо переміщених сімей та дітей(за умов сучасної політичної та економічної ситуації в Україні з'явилася нова вразлива категорія, якій, на жаль, притаманні такі негативні явища, як бідність, розірваність соціальних зв'язків, відсутність житла, роботи, психологічні травми; нині близько 27 000 осіб – це діти в сім'ях внутрішньо переміщених) [31, с. 10-11; 79];

- сприяння соціалізації та реінтеграції вихованців і випускників інтернатних закладів у спільноту (щороку близько 4,5 тисяч вихованців інтернатних закладів досягають повноліття та розпочинають самостійне життя. На шляху до самостійності вони стикаються з низкою проблем, зумовлених як наслідками недосконалої системи інтернатного виховання (зокрема, сформованою споживацькою позицією та складністю адаптування до нових умов), так і відсутністю житла, соціальних послуг, підтримки) [31, с. 10-11; 79];

- соціальної допомоги особам, які пережили травму чи втрату, зокрема внаслідок стихійного лиха або війни (нині у державі

загострюється збройний конфлікт, що призводить до збільшення кількості осіб, які зазнають травм чи втрат. Внаслідок травматичного досвіду людина переживає стани, які спричиняють нестабільність і неконтрольованість життєвих ситуацій, тощо. Особливої підтримки потребують учасники АТО, їх родини, а також сім'ї, рідні яких зазнали поранення, стали інвалідами) [31, с. 10-11; 79];

- соціальної роботи із сім'ями, в яких є особи, залежні від психоактивних речовин (така робота є однією з найскладніших. На жаль, для сучасного суспільства характерні посилені алкоголізація та наркотизація молоді жіночої статі, мода на вживання ПАР у підлітковій субкультурі, розширення спектру вживаних психоактивних речовин) [31, с. 10-11; 79];

- соціальної підтримки осіб, які живуть з ВІЛ/СНІД (за даними ДУ «Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами МОЗ України», 2015 року в Україні зафіксовано понад 264 тисяч випадків ВІЛ-інфекції, зокрема зареєстровано більше ніж 75 тисяч хворих на СНІД, із них: 3036 –цедіти, у яких підтверджено діагноз ВІЛ-інфекція. У зв'язку з цим важливо підвищувати рівень обізнаності спеціалістів, батьків про ВІЛ-інфекцію загалом, особливості її перебігу, механізм дії антиретровірусної терапії (далі АРТ) та наслідки відмови хворих від лікування; активніше впроваджувати на рівні громади досвід, напрацьований в межах проектів Глобального фонду) [31, с. 10-11; 79];

- запобігання насильству та жорстокому поводженню з дітьми (особливість української ситуації полягає в тому, що донедавна проблема насильства щодо дітей була прихованою. Діти можуть стати жертвами насильства вдома, у школі, на вулиці. Нині визнано, що будь-який вид жорстокого поводження/насильства шкодить здоров'ю дитини чи становить небезпеку для її розвитку та життя. Водночас саме сімейне насильство є найбільш значущим негативним фактором, оскільки

впливає на зростання соціального сирітства, бездоглядності, безпритульності та злочинності серед неповнолітніх) [31, с. 10-11; 79];

- соціальної роботи із сім'ями, в яких є особи з інвалідністю (фізичними та психічними розладами) (типовими для таких сімей є фінансові та матеріальні труднощі, а також проблеми, пов'язані з: постійним психічним та нервовим перевантаженням, нерозумінням з боку соціального оточення, відчуттям покинутості, самотності; лікуванням, здійсненням медичної і педагогічної корекції та компенсації порушень; отриманням технічних засобів і спеціального приладдя, задоволенням потреб у періодичному контролі стану здоров'я, кваліфікованих консультаціях, оздоровленні, реабілітації, освіті. Нині актуалізується надання необхідної своєчасної підтримки таким сім'ям, забезпечення доступності усіх послуг на рівні громади) [31, с. 10-11; 79];

- запобігання відмовам від дітей раннього віку та влаштуванню в інтернатні заклади (надзвичайно важливим для формування здорової, цілісної особистості є присутність поряд із дитиною, ще з раннього її віку, дорослого, до якого формується стійка прив'язаність. Відсутність такого постійного і близького емоційно-чуттєвого контакту негативно впливає на те, як у дитини надалі складатимуться стосунки з найближчим оточенням, чи буде вона довіряти іншим, справлятися з труднощами. Доведено, що діти, позбавлені батьківського піклування, відстають у розвитку від однолітків, які мають сім'ю, вже до кінця першого року життя) [31, с. 10-11; 79];

- соціальної підтримки сімей з особами, які перебувають у конфлікті із законом (в Україні більше 6000 засуджених за скоєння злочинів. Соціальна підтримка таких осіб полягає у зміні їх життєвих цінностей, формуванні вмінь просоціальної поведінки, адаптації до умов соціуму, створенні сприятливого підтримувального середовища тощо) [31, с. 10-11; 79].

У зв'язку з неспроможністю чинної системи соціального захисту надавати достатньою мірою послуги вразливим верствам населення в Україні в останнє десятиріччя набув поширення волонтерський рух. Це діяльність, яка спрямована на допомогу іншим і здійснюється добровільно не заради матеріальної користі. Вона потребує ефективних механізмів залучення, відбору і навчання потенційних волонтерів. Значна кількість волонтерів займається соціальною роботою як у недержавних, так і в державних організаціях багатьох регіонів [79].

За приналежністю до певної організаційної структури волонтерів поділяють на дві умовні групи:

- перша – ті, хто працює при центрах соціальних служб для молоді;
- друга – ті, хто є членами різних громадських організацій [79].

Соціальна педагогіка є основою соціальної роботи, про що свідчить головний принцип світової соціальної роботи - «допомога самодопомозі», мета якого - відновлення духовної сфери людини, що дає можливість кожній особистості самостійно задовольняти свої потреби і розв'язувати виниклі проблеми. Крім того, соціальна робота залежить від соціального виховання настільки, наскільки в суспільстві домінує думка, що країна без громадської взаємодопомоги розвиватися не може. Інакше соціальна робота перестає бути суспільною, вироджується у державну (стає засобом маніпулювання населенням), втрачаючи свою громадську сутність [36].

Основними принципами соціальної держави є принципи соціальної справедливості та соціального партнерства, котрі покликані забезпечити інтеграційну роль держави у суспільстві [36].

Для України, як соціальної держави важливим є чітке визначення пріоритетів і напрямків соціальної політики на державному рівні, окреслення основних ефективних способів і форм розв'язання соціальних проблем людей, узгодження діяльності різних соціальних інституцій,

урахування особливостей соціально-економічного розвитку держави та створення умов для підвищення життєвого рівня населення [36].

ВИСНОВКИ

У випускній кваліфікаційній роботі теоретично узагальнено соціальну допомогу вразливим категоріям населення в сільській місцевості. Результати аналізу засвідчили досягнення мети та розв'язання завдань кваліфікаційної роботи, що дають підставу сформулювати наступні висновки:

1. На основі теоретичного аналізу проблеми дослідження розкрито історичні аспекти розвитку соціальної допомоги.

У дослідженні визначено, що історія створення і формування основних ідей, підходів, концепцій, мети, принципів, технологій, методів і засобів соціальної допомоги давня і ґрунтується на поступовому розвитку й удосконаленні уявлень соціуму та окремих особистостей про зміст, структуру, особливості людинознавчої діяльності, про способи налагодження ситуативної соціальної взаємодії.

Доведено, що система соціальної допомоги пройшла шлях від філантропного підходу в підтримці соціально вразливих верств населення, до появи такого виду професійної допомоги, як соціальна робота, що призначена створювати ґрунтовні умови не тільки для соціального забезпечення громадян, а й для розвитку їхніх можливостей і вміння вибудувувати своє життя, позитивно самореалізуватися у громадянському та особистому повсякденні.

2. Здійснений аналіз соціальної допомоги вразливим категоріям населення в зарубіжних країнах дозволив встановити, що зарубіжний досвід є корисним для підвищення рівня надання соціальної допомоги в українському суспільстві.

Визначено, що запозичуючи досвід соціальної допомоги вразливим категоріям населення за кордоном, наша держава має можливість знаходити дієві інструменти та позитивні практики на шляху до створення ефективної системи соціального захисту вразливих категорій.

3. Досліджуючи нормативно-правове забезпечення соціальної допомоги вразливим категоріям населення визначено, що згідно із сучасним законодавством, завдання з розвитку надання соціальної допомоги у сільській місцевості є одним з основних напрямів державної політики у соціальній сфері.

Визначено, що для створення сприятливих умов реалізації права жителів територіальної громади на соціальний захист органи місцевого самоврядування повинні формувати ефективні організаційно-функціональні структури, спроможні забезпечувати надання якісних соціальних послуг з використанням сучасного управлінського інструментарію та прогресивних технологій організації прийому громадян й відповідних документів для призначення допомоги.

З'ясовано, що органи місцевого самоврядування забезпечують соціальний захист жителів територіальної громади через створення інституційного середовища реалізації державної соціальної політики й забезпечення державних гарантій соціального захисту на їх території та вироблення локальної соціальної політики, втілюючи положення законодавчо-нормативної бази.

4. Проаналізувавши сучасний стан соціальної допомоги вразливим категоріям населення встановлено, що вразливі категорії населення – це особи або соціальні групи, що мають значну ймовірність зростання соціальних проблем у період нестабільності у суспільстві, економічної кризи, катастроф та інших чинників. До соціально вразливих категорій населення належать пенсіонери, особи з інвалідністю, самотні, сім'ї з дітьми, діти-сироти, молодь, безробітні, внутрішньо переміщені особи, малозабезпечені, бездомні, залежні від алкоголю та наркотиків, звільнені особи.

Визначено, що для України, як соціальної держави важливим є чітке визначення пріоритетів і напрямків соціальної політики на державному рівні, окреслення основних ефективних способів і форм розв'язання

соціальних проблем людей, узгодження діяльності різних соціальних інституцій та створення умов для підвищення життєвого рівня населення.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні питань надання соціальної допомоги, окресленні специфіки соціальної допомоги вразливим категоріям населення, стимулюванні та оптимізації суб'єктів надання соціальної допомоги вразливим категоріям в сільській місцевості різних форм власності, організаційного, інформаційного та іншого забезпечення їхньої діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Л. К. Центр місцевої активності для розвитку громад. Кіровоград: ІСКМ, 2012. 144 с.
2. Алфьоров С. В. Особливості устрою та функціонування територіальних громад країн-членів ЄС. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2013. № 37. С. 181–189. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2013_37_21.pdf
3. Антонюк П. П. Соціальна безпека: значення та необхідність дослідження за умов динамічного середовища. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2012. № 3. Т. 2. С. 185–188.
4. Батанов О. Територіальна громада – первинний суб'єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. Вісник Центральної виборчої комісії. 2008. № 2 (12). С. 51–57.
5. Безкоштовна бібліотека підручників. *Безкоштовна бібліотека підручників*. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-5102.html> (дата звернення: 07.11.2023).
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка та соціальна робота у сучасному освітологічному просторі. *Освітологічний дискус*. 2011. № 1(3). С. 103–111
7. Березін О., Безпарточний М., Нікілєва Л. Механізми формування та методологія розвитку закладів і підприємств соціального обслуговування : монографія. Полтава : Інтер Графіка, 2013. 210 с.
8. Благодійна діяльність українських братств / Л.О. Рощина // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. – № 1. – С. 38-42.
9. Бугай С. М., Жовнірчик Я. Ф. Про напрями вдосконалення територіальної організації місцевого самоврядування. Продуктивні сили України. 2009. № 1. С. 126–134.
10. Глазко Н. Д. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери. Ефективна економіка. 2014. No 5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_5_83.

11. Голимба В. І. Історія благодійництва в Україні / В.І. Голимба. – К., 2002. – 258 с.
12. Горемикіна Ю. В. Інноваційні практики соціальної роботи з вразливими групами населення в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 3 (41). С. 91–113. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2019.04.130> (дата звернення: 07.11.2023)
13. Горілій А. Г. Історія соціальної роботи в Україні / А.Г.Горілій. – Тернопіль: ТАНГ, 2001. – 191 с.
14. Гудяк Н. Організація соціальної роботи в Швеції. *Social Work and Education*. 2014. № 1. С. 20–29.
15. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. К., 2012. 212 с.
16. Дімітрова М. Порівняльний аналіз діючої законодавчої практики у сфері соціальних послуг. Соціальні послуги: як побудувати українську модель на європейських підходах: ТАСІС Проект «Посилення регіональних соціальних служб в Україні». Київ, 2007. С. 9–48.
17. Добрянський А. Я. Зарубіжний досвід вирішення проблем багатодітних сімей (на прикладі деяких країн ЄС). Ефективність державного управління. 2015. 44 (1). С. 104–110. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44\(1\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44(1)_14)
18. Еллі Аалтонен. Система соціального захисту і соціальної освіти у Фінляндії. Соціальна політика і соціальна робота. 1998. №1–2. С. 31–39.
19. Європейська хартія місцевого самоврядування : Хартія Ради Європи від 15.10.1985 р. : станом на 16 листоп. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 07.11.2023).
20. Ємельянов В., Шульга А. А. Нормативно-правове забезпечення реформування місцевого самоврядування та об'єднання територіальних громад в Україні. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». 2017. Т. 290, № 278. С. 48–58.

21. Жаховська В. Л. Сучасні тенденції соціального захисту та пенсійного забезпечення сільського населення в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 4 (38). С. 130–141. URL: <https://doi.org/10.15407/dse2019.04.130> (дата звернення: 07.11.2023).
22. Жеребко І. А. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму: дис. ... д-ра філософії: 231 Соціальна робота. Умань, 2021. 306 с.
23. Завіруха Н. С. Механізм забезпечення соціального захисту жителів громади в умовах децентралізації: Випускна кваліфікаційна робота. Тернопіль, 2021. 73 с.
URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/44754/1/Завіруха_original_16022022_083833.pdf (дата звернення: 07.11.2023).
24. Загальна інформація. Децентралізація в Україні. URL: <https://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 07.11.2023).
25. Заяць Т. А. Розвиток сільських поселень України в умовах децентралізації: можливості та ризики. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 3. С. 48–60.
26. Зверєва І. Д., Кузьмінський В. О., Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. та ін. Соціальний супровід сімей, що опинились у складних життєвих обставинах: методичний посібник. Київ: ДЦССДМ, 2007. 84 с.
27. Значення он-лайн опитування для формування соціального капіталу територіальної громади. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*: матеріали XXXII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., Переяслав-Хмельницький 29–30 листопада 2016 р. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 105–106.
28. Іжа М. М. Система регіонального управління: світовий досвід і Україна: монографія. Одеса: «Друк. дім», 2011. 368 с.
29. Іжа М., Крупник А. Трансформація публічного управління в умовах соціополітичної модернізації України. Теорія та історія державного управління. 2012. № 4. С. 3–7.

30. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.-метод. посіб. Київ : УДЦССМ, 2001. 219 с.
31. Караман, О. Л., Юрків, Я. І. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2019. Т. 1, № 6 (329). С. 5–15. URL: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-6\(329\)-1-5-15](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2019-6(329)-1-5-15) (дата звернення: 07.11.2023).
32. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
33. Концепція реформування системи соціальних послуг, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.04.2007 р. №178-р
34. Кравченко М. В. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kmvziu.pdf>
35. Кулікова А. Підготовка соціальних працівників до роботи з дітьми та молоддю у вищих навчальних закладах Швеції : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2009. 20 с.
36. Кучер Г. М. Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2019. 301 с. URL: <https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/Дисертація-Кучер.pdf>.
37. Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку XXI століття. Демографія та соціальна економіка. 2008. № 1 (35). С. 9–22.
38. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ : Каравела, 2011. 368 с.
39. Любецька М. М. Аналіз зарубіжного досвіду надання соціальних послуг, здійснення соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 19. С. 109–116.
40. Марчук М. І. Концепція соціальної держави у Польській правовій доктрині. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2018. № 4. С. 29–32.

41. Матвієнко І. Л. Фінансування соціально вразливих верств населення: теоретичні аспекти дослідження. Економічний вісник університету. 2017. Вип. 34(1). С. 274–282.
42. Мацедонська Н. В., Клівіденко Л. М. Децентралізація в Україні та основні шляхи її впровадження в сучасних умовах. Економіка і суспільство. 2017. № 8. С. 613–618
43. Медулич С. Особливості соціальної роботи в Норвегії. *Social Work and Education*. № 1. С. 43–50.
44. Мигович І. І. Соціальна робота (вступ до спеціальності). – Ужгород, 1997. – 180 с.
45. Насібова О. В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. Економіка та держава. 2019. №8. С. 35-40. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.8.35>.
46. Нікончук А. М. Теоретичні засади децентралізації влади в процесі розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Право і безпека*. 2014. № 5. С. 30–34.
47. Ольшанський С. І. Нормативно-правове забезпечення діяльності соціального : Магістерська робота. Тернопіль, 2018. 106 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/27591/1/Ольшанський.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).
48. Оновлена стратегія збалансованого розвитку ЄС. Бібліотека Всеукраїнської економічної ліги. Серія «Європейська інтеграція». 2016. № 7 (151). 37 с.
49. Павлова Л. О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Львів, 2015. 200 с.
50. Патик Ю. В. Соціальна робота як сучасна професійна діяльність. Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі: матеріали всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Суми, 11–12 листопада 2015 р.). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. С. 88–89
51. Пол де Нойер. Система соціального забезпечення в Нідерландах. *Соціальна політика і соціальна робота*. 1999. № 2. С. 28–39.

52. Попович Г. Соціальна робота в Україні і за рубежом : навч.-метод. посіб. Ужгород : Гражда, 2000. 134 с.
53. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII : станом на 14 трав. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
54. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова Каб. Міністрів України від 08.04.2015 р. № 214 : станом на 3 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
55. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
56. Про організацію надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-п> (дата звернення: 07.11.2023).
57. Про пенсії за особливі заслуги перед Україною : Закон України від 01.06.2000 р. № 1767-III : станом на 1 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-14#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
58. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
59. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України від 21.06.2001 р. № 2558-III : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text> (дата звернення: 07.11.2023).
60. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 07.11.2023).
61. Про становище багатодітних сімей у країнах ЄС. URL: <http://bukviche.com/pro-stanovyche-bahatoditnych-simej>

62. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p> (дата звернення: 07.11.2023)

63. Рассказова О. І. Програма соціально-педагогічної підтримки сімей, що виховують дітей з проблемами здоров'я, як засіб розбудови інклюзивного суспільства. Наукові записки кафедри педагогіки. 2012. Вип. 29. С. 126–138

64. Ребуха Л. З. Історичні аспекти становлення професії соціального працівника. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2017. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2017_3_15.

65. Саблук П. Т., Кропивко М. Ф. Управління розвитком сільського господарства в умовах децентралізації влади та євроінтеграції. Нова стратегія регіонального розвитку України: шлях до майбутнього : матеріали XII Пленуму Правління Спілки економістів України, м. Київ, 22 листопада 2018 р. Київ, 2019. С. 382

66. Самойленко Н. А. Сучасний стан соціального захисту населення в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 11. С. 476–479. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2018/11/111.pdf> (дата звернення: 07.11.2023).

67. Семигіна Т. Міжнародна соціальна робота: пріоритети та стандарти. Київ : Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 175 с.

68. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 180 с.

69. Семигіна Т. В. Клієнти соціальної роботи як співдослідники. *Міжгалузеві диспути: динаміка та розвиток сучасних наукових досліджень*: матеріали міжнародної наукової конференції. Т. 2. Вінниця : МЦНД, 2020. С. 33–35.

70. Семигіна Т. В. Он-лайн технології у практичній соціальній роботі. *Інтернет – освіта – наука – 2016* : збірник праць за матеріалами Десятої

міжнародної наук.-практ. конф., м. Вінниця, 11–14 жовтня 2016 р. Вінниця : ВНТУ, 2016. С. 119–121.

71. Сидоров В. Ролі та функції соціальних працівників // Соціальна робота в Україні: перші кроки / за ред. В.І. Полтавця. – К.: Кисво-Могилянська Академія, 2000.

72. Сидоров В. Н. Профессиональная деятельность социального работника: ролевой подход. Винница : Глобус-пресс, 2006. 408 с.

73. Скочко М. О. Організація і здійснення соціальної допомоги вразливим верствам населення України: від філантропії до професіоналізму. Історико-педагогічний альманах. 2020. № 1. С. 49–55.

74. Скочко М. О. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг у сільській місцевості : дис. ... д-ра філософії : 231 Соціальна робота. Умань, 2021. 223 с.

75. Скуратівський В. А., Палій О. М. Основи соціальної політики : навч. посіб. Київ : МАУП, 2002. 200 с.

76. Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с. URL: http://tnpu.edu.ua/naukova-robota/documents-download/d-58-053-03/Dis_Slozanska.pdf.

77. Смоквін М. Впровадження інноваційних організаційно-правових механізмів державного управління стійким розвитком українського села в контексті процесу децентралізації та формування об'єднаних територіальних громад. Актуальні проблеми державного управління. 2019. Т. 4. № 80. С. 87–92.

78. Соціальна допомога на українських землях в литовсько-польську добу / Л.О. Рощина // Наука. Релігія. Суспільство. — 2009. — № 4. — С. 117-123.

79. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч.; Ч. II. Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї і дитини / З. П. Кияниця, Ж. В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352с.

80. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми в Україні / І. І. Смирнова та ін. *Економічний вісник Донбасу*. 2021. № 2 (64). С. 201–

208. URL: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2\(64\)-201-208](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2021-2(64)-201-208) (дата звернення: 07.11.2023).

81. Статистичні дані Євростату. URL: ec.europa.eu/evrostat/data/database.

82. Сьох К. Удосконалення правового регулювання прав громадян України на публічну службу в умовах децентралізації влади та євроінтеграції. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 1 (1). С. 205–221.

83. Тарасенко Н. В. Соціальна вулична робота як засіб формування здорового способу життя сучасної молоді. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. Харків. 2011. Вип. 36. С. 151–154.

84. Титаренко І. О. Соціальний захист людей похилого віку в Україні: теоретичний аспект. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkpi/soc/2009_4/Titarengo

85. Тюптя Л. Т. Система соціального обслуговування населення. URL: http://pidruchniki.ws/15840720/sotsiologiya/sotsialna_robota_-_yuptya_lt

86. Федуняк І. О., Підлужна О. Б. Нормативно-правове забезпечення державної підтримки сталого розвитку сільських територій та туризму. Ефективна економіка. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7318> (дата звернення: 07.11.2023).

87. Франция: социальные услуги Жаклин Анселен. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2013. № 1–2. С. 204–219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/srutip_2013_1-2_26.

88. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи: навчальний посібник / Анатолій Васильович Фурман, Марія Василівна Підгурська. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 174 с.

89. Хома Н. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів. Держава і право. 2012. № 56. С. 618–623. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/64457/111-Khoma.pdf?sequence=1>

90. Швалб Ю. Теоретико-методологічні засади визначення базових категорій соціальної роботи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. 2010. № 1. С. 64–68.
91. Шевчук О. Історія створення Колегії Павла Галагана / О. Шевчук // Історико-педагогічний альманах. - 2012. - Вип. 1. - С. 87-95.
92. Шумна Л. П. Соціальні послуги: спроба визначити правову природу Держава і право. Серія «Юридичні і політичні науки». К., Вип. 54. 2011. С. 284–288.
93. Koliada N., Kravchenko O., Nataliia Levchenko. Youth Workers and Innovative Development of Social Work. *Advances in Intelligent Systems and Computing*. 2020. AISC, Vol. 1209. pp. 421–430. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-50791-6_54
94. *Publishing House Baltija Publishing*. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6323/13359-1?inline=1> (дата звернення: 07.11.2023).